

SPANNING

65 BLIJFT 65

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 11, nummer 8, september 2009

De goed verzorgde oude dag staat al jaren onder druk. Dit paradepaardje van de verzorgingsstaat wordt voortdurend bedreigd. We moeten langer werken en moeten liever zelf voor ons pensioen zorgen. Dat is in het kort wat rechtse economen, beleidsmakers en politici ons voorhouden.

Nu is het zo dat degenen die dit het hardste roepen zelf vaak het prettigste leven hebben. Zij hebben de best betaalde banen, zij zijn vaak pas gaan werken na een jarenlange studie, zij hebben een goede pensioenvoorziening, zij hebben werk waarbij het niet onlogisch is dat ze door kunnen en willen werken en tenslotte, zij leven over het algemeen langer. Voor de overgrote meerderheid ligt dat allemaal iets anders. Die zijn soms al op vroege leeftijd aan de slag gegaan, hebben hun pensioen zien veranderen van eindloon in middelloon, zijn soms lichamelijk of geestelijk versleten voor hun 65e en leven ook nog eens korter dan de roepers voor langer doorwerken.

Die roepers voeren echter effectief propaganda voor hun standpunt. De voortdurende indoctrinatie leidt ertoe dat ook veel gewone mensen zijn gaan geloven in het fabeltje van de onhoudbaarheid van ons pensioenstelsel. Uit onderzoeken blijkt dat vooral jongeren, voor wie het pensioen een ver-van-mijn-bed show is, gevoelig zijn voor de opgelepelde doemscenario's.

De artikelen in deze Spanning maken duidelijk dat het helemaal niet nodig is om het pensioensysteem te verslechteren. We geven eerst een overzicht van het ontstaan van het Nederlandse stelsel. Wat daarbij opvalt, is dat een van de oudste bedrijfspensioenfondsen een eindloon op 60-jarige leeftijd kende. Ook vonden sommigen in de negentiende eeuwse discussie over pensioenvoorzieningen al dat 40 jaar werken een mooi moment is om te stoppen met werken. Hoe dan ook, de geschiedenis van de invoering van AOW en pensioenen is een geschiedenis van voortdurende strijd voor

verbetering, maar ook een strijd om de voorzieningen op peil te houden. De hoogleraren Verbon, Braam en Deeg maken ieder vanuit hun eigen vakgebied duidelijk dat de verslechtering van de pensioenvoorziening niet nodig is. Er zijn noch economische, noch demografische, noch medische argumenten. Eerder is het tegendeel het geval. Maar waarom is er dan toch een dergelijke propaganda in gang gezet voor verslechtering? Paul Benschop legt een relatie met een dreigend tekort aan werknemers. Niet dat er een absoluut tekort dreigt, maar spanning op de arbeidsmarkt leidt meestal tot loonsverhoging en daar zijn werkgevers niet blij mee. Vandaar dat hun belangenclub in Europa, de ERT, als een van de eerste een pleidooi voor verslechtering van de pensioenen voerde.

Afgezien van de concrete argumenten tegen de vermeende noodzaak om de pensioenvoorzieningen te verslechteren is er nog een ander, misschien nog wel belangrijker argument. Wat is er verkeerd aan korter werken? Rond 1900 werkten veel arbeiders 60 uur per week, zonder vakantie. Als gevolg van technische vooruitgang en sociale strijd werkt de gemiddelde werknemer nog maar 33 uur per week. Een mooie vooruitgang zou je zeggen, want we werken om te leven en leven niet om te werken. Werkgevers en rechtse politici denken daar echter heel anders over. Als werknemers minder werken kunnen ze ook minder winst voor de baas produceren, dus die ziet ze liever aan het werk.

Karel Koster bespreekt een onlangs verschenen boek over de ontwikkelingen in Iran dat hij een echte aanrader noemt voor iedereen die niet klakkeloos de westerse propagandapraatjes over dat land wil overnemen. Zoals altijd sluiten we af met een Rijke Rooie Leven, waarin deze keer aandacht is voor de onlangs overleden filosoof Gerald Cohen. Frank Hindriks laat zien hoe Cohen sommige liberale standpunten tot hun uiterste consequentie doordenkt en dan worden het ineens linkse ideeën.

INHOUD

- 3** GESCHIEDENIS VAN DE PENSIOENVOORZIENING IN NEDERLAND
- 8** DONNERS AOW-NOTITIE IS NIET ERG EERLIJK
- 10** WE WORDEN IETS OUDER, MAAR NIET GEZOND OUDER
- 12** AOWEETJES
- 14** DE VERHOOGING VAN DE AOW-LEEFTIJD ALS WERKGEVERS DROOM
- 16** HELPT 'BRUSSEL' OM ONZE PENSIOENEN TE BESCHERMEN?
- 18** ONGEWENST, ONZINNIG EN ONNODIG
- 19** IRANIËRS ZOEKEN HUN EIGEN WEG
- 21** HET RIJKE ROOIE LEVEN
- 24** OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

F (010) 243 55 66

E spanning@sp.nl

Redactie

Diederik Olders

Sjaak van der Velden

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegenthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Antoni Gracia

Illustraties

Len Munnik

Foto cover

Flip Franssen

GESCHIEDENIS VAN DE PENSIOENVOORZIENING IN NEDERLAND

Tekst: Sjaak van der Velden

Van werken tot je dood, via de Armenwet en de Invaliditeitswet naar 'trekken van Drees'; met maatschappelijke en politieke strijd is de pensioenvoorziening door de jaren heen steeds verder verbeterd. Het verhaal van de Nederlandse pensioenen is een geschiedenis van voortschrijden-de beschaving, al valt het de laatste jaren wat tegen met die beschaving¹.

Pensioen is een inkomen voor de tijd dat men niet meer werkt wegens ouderdom of arbeidsongeschiktheid. Een uitkering voor achterblijvende partners en wezen maakt vaak deel uit van een pensioenregeling. Daarnaast kunnen pensioenregelingen bepalingen bevatten voor pensioenopbouw in speciale gevallen, zoals zwangerschap of een kortstondige werkloosheid. Toch bedoelen we in het dagelijkse spraakgebruik met pensioen vooral de financiële regeling voor de oude dag en dan meer in het bijzonder de oudedagsvoorziening die het resultaat is van werken voor een baas.

HOE HET ALLEMAAL BEGON

De oudedagsvoorziening in een agrarische samenleving bestond er simpel uit dat oude mensen binnen de gemeenschap bleven wonen en daarbinnen van het nodige werden voorzien. Vaak vond dat plaats in een vorm van het zogenaamde uitgebreide gezin, dus een gezin waar meerdere generaties samenleefden: grootouders, ouders, kinderen. Nederland was in de zeventiende eeuw een maatschappij waar dit systeem nog slechts in de buitengebieden bestond; de meeste mensen woonden toen al in stedelijke gebieden en daar was het uitgebreide gezin een uitstervend fenomeen. Om allerlei redenen werd het steeds moeilijker om ouderen deel van het gezin te laten uitmaken, maar men was het er wel over eens dat ze in leven moesten worden gehouden.

Tot ver in de negentiende eeuw was er desondanks feitelijk niets geregeld voor ouderen. Oud was toen voor de meeste mensen synoniem aan arm, want wie om welke reden dan ook niet kon werken had geen inkomen. Oude mensen die daar wel toe in staat waren, werkten dan ook tot hun

dood door en zij die dat niet konden waren aangewezen op de liefdadigheid. Veel van die liefdadigheid was via de kerken georganiseerd en daarbij gold vaak: voor wat hoort wat. Kwam je niet in de kerk dan kreeg je ook niets.

Toen Nederland een eenheidsstaat werd na het uitroepen van het Koninkrijk in 1815 groeide ook de gedachte dat de armenzorg centraal moest worden geregeld. Een van de bekendste pleitbezorgers van een centrale zorg voor de armen was J.J. van den Bosch, de man die onlangs door het verschijnen van twee boeken weer uitgebreid in de publiciteit is gekomen².

In 1854 kwam de Armenwet tot stand. Met die wet gaf de overheid aan verantwoordelijk te zijn voor armenzorg. De kerkelijke zorg bleef wel bestaan. Sterker nog, de landelijke overheid probeerde zoveel mogelijk om de hulp aan de armen onder te brengen bij de kerkelijke hulp. Belangrijk was ook het principe van onvermijdelijkheid, de samenleving wilde slechts opdraaien voor kosten die nodig waren om in leven te blijven. Ook gold het principe van domicilie van onderstand, de geboorteplaats moest zorgen voor de kosten, ook van emigranten.

Met de opkomst van het kapitalisme en het industriële grootbedrijf werden veel ouderen die niet meer konden

werken aan hun lot overgelaten. Een deel van de ondernemers was echter bereid om hun voormalig personeel een zekere ouderdomsuitkering te verschaffen. De Leidse dekenfabriek Zaalberg keerde in 1897 aan zijn vroegere arbeiders drie gulden per week uit (ter vergelijking: het loon van een volwassen mannelijke arbeider bedroeg toen bij Zaalberg gemiddeld tussen de zeven en tien gulden). Ook hielden de Zaalbergen de mensen die niet meer goed mee konden aan het werk als portier of schoonmaker, maar ook dat gebeurde tegen een schamele vergoeding. Laten we de directeur van Zaalberg zelf aan het woord laten zoals hij sprak tijdens een parlementaire enquête uit 1890³:

“2493 Vraag. Hebt gij vele oudjes in uwe fabriek?”

Antwoord. Een stuk of 5,6; die worden gebezigd voor hetgeen eigenlijk jongensarbeid is, en krijgen daarvoor meer loon dan aan jongens betaald wordt: f 2.50 of f 3.50 meer; een soort pensioentje.

2494 V. En als zij in 't geheel niet meer werken kunnen?

A. Een zoodanigen heb ik er nu maar een. Die krijgt f 3 per week.”

Bij deze aanpak was het overduidelijk dat de versleten arbeider blij mocht zijn als hij iets kreeg. Kreeg hij niets, dan had de arbeider ronduit pech. De Tilburgse fabrikant Swagemakers van Alphen voelde zich verantwoordelijk voor zijn oude arbeiders: “Als zij 40 jaar gewerkt hebben, verdienen zij dat men voor hen zorgt.”⁴ Heel anders was dat bij de glasfabrikant Regout. Petrus Regout uit Maastricht antwoordde terzelfder tijd op een vraag over een arbeider van 80 jaar oud glashard: “Wat zal ik daarop antwoorden? Allen menschen zijn in de wereld niet even gelukkig; de een heeft het harder dan de ander.”⁵

Toch groeide het inzicht dat het zo niet langer kon. Met stakingen, demonstraties en het oprichten van vakbonden liet een deel van de arbeidersklasse zien dat ze verandering wilde. Een deel van de heersende klasse was hier op haar beurt gevoelig voor. Misschien omdat ze wel eens slecht sliepen als ze droomden van de ellende waaronder hun medeburgers gebukt gingen. Als ze daar echter geen last van hadden, dan vreesden ze in ieder geval de ontluikende arbeidersmacht wel. Binnen de betere kringen heerste namelijk angst voor een massale opstand van de arbeiders en om die dreiging het hoofd te bieden waren vooruitstrevende ondernemers van mening dat er actie moest worden ondernomen.

De Delftse ondernemer Jacques van Marken, de oprichter van DSM Gist Delft en Calvé (van de pindakaas), was een van die moderne ondernemers. Hij vond al in 1887 dat “een billijke pensioenverzekering, behalve een redelijk loon, tot den kostenden prijs van den arbeid” behoort. Met andere woorden de ondernemer was er volgens Van Marken voor verantwoordelijk dat een deel van het loon werd ingehouden om na een zekere leeftijd te worden uitgekeerd. Arbeiders die van hun 21e tot hun 60e (!!) bij Van Marken werkten en de volle pensioenpremie hadden betaald, ontvingen daarna het volle loon. Zo goed was het niet overal geregeld, maar het was een begin. Een begin dat overigens in het geheel niet ten koste ging van de winst, want die steeg voortdurend bij de fabrieken van Van

Marken. Er waren meer ondernemers die inzagen dat het roer om moest en die een pensioenstelsel in hun bedrijf invoerden. In 1888 bestonden volgens een eigentijds onderzoek bij 30 van de 3000 bedrijven pensioenfondsen. Wie ook een goede oudedagsvoorziening hadden waren burgerlijke rijksambtenaren. Voor hen bestond al vanaf 1836 een pensioenfonds, dat in 1890 werd uitgebreid tot alle rijksambtenaren.

De pensioenvoorzieningen voor ambtenaren en voor een selecte groep industriearbeiders waren al met al een begin, maar tegelijk slechts een druppel op een gloeiende plaat.

DENKEN OVER EEN STAATSPENSIEN

Naast de enkele bedrijfspensioenfondsen bestond de mogelijkheid voor een arbeider om zich individueel te verzekeren, maar dat was slechts een theoretische mogelijkheid. Niemand kon immers de premies opbrengen. Er gingen dan ook steeds meer stemmen op dat de overheid ervoor moest zorgen dat oude mensen een goede dag tegemoet konden zien. Zo verscheen in 1893 een rapport met de veelzeggende titel *In hoeverre is invoering ener Rijkswet wenschelijk tot pensionneering van arbeiders, werklieden, klerken, dienstboden, enz. van beiderlei kunne?*⁶. De schrijvers (een fabrikant, een econoom, een jurist en een adellijke burgemeester) waren van mening dat de overheid inderdaad tot een wettelijke regeling moest komen. Gesteund door onder andere dit rapport diende het liberale Kamerlid Heldt in 1895 een motie in waarin de regering gevraagd werd om in ieder geval een onderzoek te beginnen naar een pensioenregeling.

Socialisten en liberalen vonden elkaar op dit punt en beiden treffen we dan ook aan in de *Bond voor Staatspensionneering* die in 1900 het licht zag. De socialisten wilde het staatspensioen alleen uitkeren aan degenen die dat nodig hadden, de liberalen wilden een staatspensioen voor iedereen. Ondanks de propaganda voor het idee en de nodige bijeenkomsten om het doel te ondersteunen, duurde het nog geruime tijd voor een wettelijke regeling tot stand kwam.

En dan was die regeling ook nog eens onderdeel van een andere wet. In 1913 nam de Kamer de Invaliditeitswet van minister Talma aan, waarin voor 70-jarige arbeiders een kosteloos ouderdomspensioen van 2 gulden per week werd opgenomen. Met andere woorden arbeiders die zo sterk waren dat ze de leeftijd van 70 jaar haalden, werden door de wetgever als invalide beschouwd.

Er was nu in ieder geval een wettelijke regeling. Die wet werd in 1919 verbeterd. Onder druk van het massale arbeidersverzet na de Eerste Wereldoorlog werden heel wat wetten aangepast in het belang van de arbeiders. Oude arbeiders plukten daar ook de vruchten van. De leeftijdsgrens voor het ouderdomspensioen ging naar beneden, naar 65 jaar, en de uitkering omhoog, naar drie gulden per week. Werkgevers werden verplicht de premie te betalen voor hun arbeiders van ouder dan 14 jaar die minder dan 2000 gulden per jaar verdienden. De premie werd voldaan door het plakken van een zegel op een kaart die de arbeider zelf diende te bewaren.

De regeling was een hele verbetering, maar er bleven nog wel een paar problemen liggen. Het eerste was dat er nog steeds geen pensioen bestond voor niet-arbeiders. Kleine

Uit: L. Schotting en H. Spiekman, *Arm Rotterdam. Hoe Het Woont! Hoe Het Leeft!* Rotterdam 1903 (Herdruk Amsterdam 2007)

zelfstandigen konden zich wel vrijwillig verzekeren, maar voor velen van hen was dat financieel zeer zwaar. Het tweede probleem was dat de inkomensgrens een vast bedrag was. In de jaren twintig stegen de lonen fors, dus steeds meer arbeiders gingen over de grens heen. Het derde probleem heeft daarmee te maken, want niet alleen de lonen stegen, maar ook de prijzen en dat terwijl de uitkering niet waardevast was. Door de loon- en prijsstijging verarmden de oudere arbeiders dus al weer vrijwel direct na de invoering van de ouderdomsregeling. Naast de uitkering op basis van de invaliditeitswet vielen wel steeds meer arbeiders onder een bedrijfspensioen, maar in 1938 gold dit nog steeds slechts voor 8 procent van alle loonafhankelijken.

Nog steeds betekende daardoor voor de meeste arbeiders: oud = arm. Nog steeds moesten oude arbeiders een beroep doen op de armenwet en omdat dat in die wet zo was bepaald ook op hun familie. Nog steeds voerde de arbeidersbeweging daarom strijd voor een echte, goede staatspensionering. Zo betoogden SDAP en NVV in de periode tussen de twee wereldoorlogen diverse malen voor een staatspensioen.

DE AOW

Na de bevrijding ging de discussie over een staatspensioen of niet, gewoon verder. In de Rooms-Rode coalities van PvdA en de Katholieke Volks Partij (KVP) uit die jaren kwam men eerst met een noodmaatregel en vervolgens met een volledig staatspensioen, al wilden vooral de katholieken die naam liever niet gebruiken.

In 1947 kwam Willem Drees, de sociaal-democratische voorman, met een Noodwet Ouderdomsvoorziening waarbij aan mannen en alleenstaande vrouwen van 65 jaar en ouder zonder voldoende eigen inkomsten een uitkering werd gegarandeerd. Het krijgen van deze uitkering werd in de volksmond al gauw 'trekken van Drees' genoemd. Dat bleef zo toen in 1957 minister Suurhoff de eerste uitkering verschafte op grond van de Algemene Ouderdoms Wet (AOW). De AOW was voor liberalen en confessionelen pas acceptabel toen via een truc net werd gedaan of het toch een soort verzekering was. Ze waren bang voor een vorm van staatssocialisme en een gratis pensioen dat werd betaald uit de belastinginkomsten zou de 'zorgelozen' belonen voor het niet nemen van hun eigen verantwoordelijkheid. Pas nadat de Sociaal-Economische Raad (SER) in 1954 het begrip verzekering zo oprekte dat daar ook sprake

van is als de *groep* premiebetalers gelijk is aan de *groep* die een uitkering ontvangt (en dus niet per se dezelfde persoon hoeft te zijn), gingen de tegenstanders akkoord. De noodregeling kende nogal al wat beperkingen waardoor slechts de helft van de 65-plussers een uitkering kregen. Dat was anders met de AOW, die kreeg iedereen die van zijn 15-de tot zijn 65-ste in Nederland heeft gewoond, ongeacht andere inkomsten of spaargeld. Ook de koningin krijgt een AOW-uitkering. Mensen die korter in Nederland hebben gewoond door tijdelijke emigratie of doordat ze hier pas na hun 15e zijn komen wonen, krijgen naar rato minder uitgekeerd, het AOW-gat.

In de jaren zeventig werd de AOW enkele malen verhoogd omdat ze niet toereikend bleek. In 1980 kwam zelfs een wet tot stand om dit goed te regelen, de Wet Aanpassingsmechanismen (WAM). Volgens die wet zou de AOW worden gekoppeld aan de loonontwikkeling. In de praktijk kwam daar niet veel van terecht en omzeilde de regering de wet geregeld. In 1991 werd die ont koppeling zelfs wettelijk beleid in de Wet Koppeling met Afwijkingmogelijkheid (WKA). Er was dus wel een wettelijke koppeling aan het minimumloon, maar die mocht worden losgelaten als de lonen te hard stijgen of de verhouding niet-werkenden/werkenden boven een bepaald percentage komt. Van deze uitwijkmogelijkheid is door de opvolgende regeringen ruim gebruik gemaakt.

Als we ons dan ook realiseren dat de lonen lange tijd slechts matig groeiden dan is duidelijk dat AOW'ers er nog meer op achteruit gingen. De reële lonen zaten in de jaren 1979-2003 op de minlijn wat betekent dat werknemers aan het eind van die periode weer dezelfde koopkracht hadden als aan het begin⁷. Tussendoor hadden ze minder. De nominale lonen gingen in die jaren meestal wel omhoog, maar door de ont koppeling volgden ontvangers van een AOW-uitkering die stijging nauwelijks. In 1996 werd de koppeling hersteld, maar dat wordt jaarlijks bekeken. Pas in 2007 waren er mensen die de volledige periode van 50 jaar AOW-premie hebben betaald en voor het eerst een uitkering ontvingen. Alle mensen vóór hen ontvingen een uitkering zonder dat ze de hele periode premie hebben betaald. Dit feit geeft nog eens te meer aan dat de AOW meer weg heeft van een staatspensioen dan van een verzekering. We noemen dit systeem een omslagstelsel, waarbij de financiering plaatsvindt vanuit de lopende rekening. De AOW is in het totale pensioenstelsel van Nederland de eerste pijler, of wel een basispensioen, waarmee armoede onder ouderen moet worden voorkomen.

Begin 2009 ontvingen 2,7 miljoen mensen een AOW-uitkering. Van de 2,7 miljoen ontvangers kregen er ruim 466.000 een gekorte uitkering omdat ze een deel van de jaren tussen hun 15e en 65e niet in Nederland hebben gewoond. De korting per niet in Nederland gewoond jaar bedraagt twee procent.

Mensen met een gekorte AOW doen vaak een beroep op de bijstand. Eind vorig jaar ontvingen 33.560 huishoudens met een aanvrager van 65 jaar of ouder een bijstandsuitkering. Dat is een op de negen bijstandsuitkeringen. Voor deze ouderen (voor tachtig procent niet-westerse allochtonen) geldt nog steeds oud = arm en ze doen ook nog steeds een beroep op de Armenwet die in een modern jasje is

DE PENSIOENGRONDSLAG

Het doel van de gemiddelde pensioenvoorziening is een inkomen dat 70 procent bedraagt van het verdiende loon. De twee meest voorkomende systemen daarvoor zijn 'eindloon' en 'middelloon'.

Bij eindloon is het pensioen gebaseerd op het laatst verdiende salaris. Als het salaris in de loop der tijd wordt verhoogd, wordt het pensioen dat tot op dat moment is opgebouwd aangepast aan die verhoging. Dat noemen we *backservice*.

Bij middelloon is het pensioen gebaseerd op het gemiddeld verdiende salaris. Bij loonstijging wordt het opgebouwde pensioen niet aangepast aan de stijging. Wel kennen middelloonregelingen vaak een indexatie of toeslag. Een indexatie is de verhoging van

het in het verleden opgebouwde pensioen. Eigenlijk is dit ook een vorm van *backservice*, maar nu niet afhankelijk van het salaris, maar van de hoogte van de toeslag. Vaak is de toeslag gekoppeld aan de loon- of de prijsindex.

In de afgelopen jaren zijn steeds meer pensioenfondsen overgestapt van eindloon naar middelloon omdat dat voor de werkgevers voordeliger is. Ze betalen dan minder pensioenpremie. Voor de berekening van het bedrijfs-pensioen houden de verzekeraars rekening met de te verwachten AOW-uitkering die iedereen vanaf het 65e jaar ontvangt. Het bedrag waarover pensioenpremie wordt betaald is het salaris minus de zogeheten AOW-franchise.

VOORBEELD

Bruto inkomen	35.000
Franchise	12.000
<hr/>	
Pensioengrondslag	23.000

Uitgaande van een carrière van 50 jaar is het opbouwpercentage twee. In het eerste jaar bouwt de werknemer dan 2 procent van 23.000 euro op, ofwel 460 euro. In volgende jaren gaat de opbouw uiteenlopen afhankelijk van de vraag of er sprake is van eind- of van middelloon. Stel dat het inkomen in het tweede jaar is gestegen tot 37.000 euro en de franchise gelijk is gebleven. Bij eindloon is de pensioenopbouw dan: 2 procent van (37.000 – 12.000) = 500 euro. Door de *backservice* wordt de pensioenopbouw over het eerste jaar aangepast aan het nieuwe inkomen en dus ook verhoogd naar 500 euro. Het totaal opgebouwde pensioen is nu 500 + 500 = 1.000 euro. Bij middelloon is de pensioenopbouw dan: twee procent van (37.000 – 12.000) = 500 euro. Er bestaat geen *backservice* maar wel een toeslag voor gestegen prijzen van stel: 2 procent. De pensioenopbouw uit het eerste jaar wordt verhoogd met die toeslag. Dat is dus twee procent van 460 euro = 9,20 euro. Het totaal opgebouwde pensioen is na twee jaar 500 + 460 + 9,20 = 969,20 euro.

Het lijkt nu dat eindloon beter is dan middelloon, maar dat is erg afhankelijk van de ontwikkeling van ieders inkomen. Als iemands inkomen niet meer stijgt maar de prijzen wel dan kan middelloon beter uitpakken omdat de toeslag wel doorgaat. Daarom is de vakbeweging akkoord gegaan met de omzetting van veel eindloon- in middenloonregeling mits er een goede toeslagregeling tegenover staat.

gestoken. Verhaal op hun kinderen is volgens de Algemene Bijstandswet van 1965 echter niet meer mogelijk.

PENSIOENPIJLERS

Naast de AOW bestaat nog een tweede pijler in het pensioenstelsel: het collectieve pensioen dat moet worden gezien als een aanvulling op de AOW. In het voorgaande zagen we dat in 1938 ongeveer acht procent van de werknemers onder een dergelijk bedrijfspensioenfonds viel. Dat percentage is door opname van een pensioenregeling in de meeste CAO's in de jaren na de oorlog fors gestegen.

Doordat in de meeste arbeidsovereenkomsten deelname aan de pensioenregeling verplicht is gesteld, bestaat in ons land een deelname van inmiddels rond de 90 procent. Een ondernemer moet sinds de Pensioenwet van 2007 zijn personeel vanaf 21 jaar deelname aan een erkend pensioenfonds aanbieden als hij daarbij al via een CAO is aangesloten. Dat laatste voorbehoud maakt dat er geen sprake is van een wettelijke pensioenplicht, maar het komt er wel dichtbij. Bij de wet uit 1952 was de leeftijd voor pensioenopbouw nog 25 jaar.

De erkende pensioenfondsen beleggen de betaalde premies over het algemeen in aandelen of obligaties. Volgens wettelijke regels moeten ze een zekere dekkingsgraad hebben die in ieder geval ruim boven de 100 procent ligt. Dat betekent dat de bezittingen altijd groter zijn dan de uitkeringsverplichtingen. Schommelingen op de beurs brengen deze dekkingsgraad in gevaar en hebben ertoe geleid dat in 2005 de meeste Nederlandse pensioenfondsen de premies hebben verhoogd. Ook zijn ze ertoe overgegaan het eindloon te vervangen door een middelloon, wat betekent dat de uitkering lager is geworden. Als derde maatregel hebben de fondsen de onvoorwaardelijke prijsindexatie vervangen door een gedeeltelijke indexatie. De Pensioenwet bevat niet echt een pensioenplicht, maar past goed binnen de door opvolgende regeringen bepleite verschuiving van de eerste naar de tweede pijler. Dit pleidooi is overigens niet zomaar komen aanwaaien maar past wonderwel in aanbevelingen die de European Round Table of Industrialists in 2000 deed⁸. De hoge deelname aan de tweede pijler heeft ertoe geleid dat in 2007 1,6 miljoen ouderdomspensioenen zijn uitgekeerd. Een ouderdomspensioen kan overigens in tegenstelling tot de AOW ook worden uitgekeerd aan mensen jonger dan 65 jaar. In de jaren 2001-2005 was ruim 80 procent van de mensen die met pensioen gingen jonger dan 65 jaar.

Het vroeger met pensioen gaan is door Balkenende II fors moeilijker gemaakt. Hoewel honderdduizenden mensen tegen de kabinetsplannen staakten en demonstreerden heeft hij zijn plannen grotendeels door kunnen zetten. Vanaf 2006 is het fiscale regime zo veranderd dat VUT en prepensioen fiscaal zeer onaantrekkelijk zijn geworden. Het gevolg van deze verslechtering van de pensioenregeling is geweest dat meer mensen langer doorwerken. Volgens cijfers van het CBS is de arbeidsparticipatie onder 55-plussers de afgelopen jaren voortdurend gestegen. Van minder dan 35 procent in 2001 naar 47 procent in 2008.

Voor mensen die niet voor een baas werken, bestaan geen pensioenvoorzieningen in de tweede pijler. Zij hebben recht op AOW en als ze een hoger pensioen willen dan

moeten zij zich individueel bijverzekeren. Dat kan door het kopen van een koopsompolis die vanaf een bepaalde leeftijd omgezet kan worden in een lijfrente. Afhankelijk van de persoonlijke omstandigheden is de aanschaf van een koopsompolis aftrekbaar voor de inkomstenbelasting, maar de uit te keren lijfrente wordt wel belast. Vooral zelfstandigen maken gebruik van deze regeling, slechts 5 procent van de werknemers heeft ook een voorziening in de derde pijler.

ONDER DRUK

Het inkomen van mensen die vanwege hun leeftijd niet meer werken is opgebouwd uit drie zogeheten pijlers. De eerste pijler is een door de overheid aan iedereen boven de 65 jaar uitgekeerde uitkering: de AOW. Deze pijler is ontstaan als een compromis tussen socialisten die een echt staatspensioen wilden en confessionelen die een verzekering wilden. De eerste uitkering is verleend in 1957 aan mensen die daar nooit premie voor hadden betaald – wat duidelijk maakt dat het geen verzekering is, maar vooral een recht voor alle 65-plussers.

De tweede pijler omvat het in loondienst opgebouwde ouderdomspensioen, dat een steeds groter deel is gaan uitmaken van het inkomen van 65-plussers. De derde pijler is een individueel opgebouwde uitkering die voor de meeste mensen niet van toepassing is.

Na een lange maatschappelijke discussie en maatschappelijke strijd is een goede oudedagsvoorziening in Nederland tot stand gekomen. Sinds de crisis van de jaren zeventig wordt echter geprobeerd om het maatschappelijke deel van die voorziening, de AOW, te verminderen ten gunste van voorzieningen die worden geregeld door grote financiële instellingen. Op hun beurt staan die uitkeringen onder druk door de afhankelijkheid van ontwikkelingen op de aandelenbeurs.

- 1 Voor dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van Jacques van Gerwen en Marco H.D. Van Leeuwen, *Zoeken naar zekerheid. Risico's, preventie, verzekeringen en andere zekerheidsregelingen in Nederland 1500-2000*, deel 2, De ontluikende verzorgingsstaat: overheid, vakbonden, werkgevers, ziekenfondsen en verzekeringsmaatschappijen 1890-1945, Den Haag/Amsterdam 2000
- 2 Suzanne Jansen, *Het pauperparadijs. Een familiegeschiedenis*, Amsterdam 2008 en Wil Schackmann, *De proefkolonie. Vijf, vaderlijke tucht en het weldadig karakter onzer natie*, Amsterdam 2006
- 3 *Enquete gehouden door de Staatscommissie benoemd krachtens de wet van 19 januari 1890* (Staatsblad no. 1). Derde afdeling Leiden. Verhoor van Jean Corneille Zaalberg, oud 33 jaar, fabrikant van wollen dekens, te Leiden
- 4 *Enquête betreffende werking en uitbreiding der wet van 19 september 1874 en naar den toestand van fabrieken en werkplaatsen*, Sneek 1887, V 11.792
- 5 idem, V 8.129
- 6 *Rapport, uitgebracht door eene commissie*, bestaande uit de H.H.: mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill, mr. W.L.P.A. Molengraaf, D.W. Stork, en mr. C.A. Verrijn Stuart, Utrecht 1893
- 7 zie *Spanning* jrg. 10, nr. 6, 2008, p. 9
- 8 "Verwijder alle belemmeringen die in overeenstemming met het principe van de 'voorzichtige man' bestaan om te investeren in aandelen. Effecten hebben bewezen een belangrijk deel van pensioen bezittingen te zijn om pensioenfondsen te garanderen dat ze goed presteren en een goed rendement behalen." European Round Table of Industrialists, *European pensions. An appeal for reform. Pension schemes that Europe can really afford*, Brussels 2000, p. 8

DONNERS AOW-NOTITIE IS NIET ERG EERLIJK

Tekst: Harrie Verbon, Universiteit van Tilburg Foto: Felix Kalkman / Hollandse Hoogte

De verhoging van de AOW-leeftijd wordt als een maatregel gepresenteerd door minister Donner waarmee de betaalbaarheid van het pensioenstelsel wordt gegarandeerd. De Tilburgse econoom Harrie Verbon plaatst hier een aantal kritische vraagtekens bij. Minister Donner presenteert niet de hele waarheid en miskent dieperliggende problemen die niet door de verhoging van de AOW-leeftijd worden opgelost.

REKENSOM DONNER

Het kabinet wil de AOW-leeftijd verhogen, maar had tot voor kort nauwelijks enige argumentatie. Minister Donner heeft een AOW-notitie geschreven die in dat gebrek moet voorzien. Helaas is de notitie niet erg eerlijk. Neem het bekende vergrijzingsargument over de betaalbaarheid van de AOW: als het aantal gepensioneerden verdubbelt, en de AOW-uitkering is welvaartsvast, dan verdubbelt ook de uitgavendruk van de AOW. Deze rekensom wordt ook door Donner gemaakt. In euro's van nu zullen de uitgaven oplopen van ruim 25 miljard euro nu tot 50 miljard in 2040, rekent de minister ons voor.

VERDUBBELING AOW'ERS – VERDUBBELING LASTEN?

Wat Donner verzwijgt is dat in de afgelopen 40 jaar het aantal gepensioneerden ook al verdubbeld is, namelijk van een naar twee miljoen personen. De uitgaven aan de AOW zijn in die periode echter niet verdubbeld. We geven als percentage van ons nationaal inkomen nu zelfs minder aan de AOW uit dan in 1980. Als de AOW welvaartsvast zou zijn gebleven de afgelopen dertig jaar, zouden de bruto AOW-uitgaven nu al meer dan het door Donner gevreesde bedrag van 50 miljard hebben bedragen. Er is dus al voor 25 miljard euro bezuinigd op de AOW (en bedenk wel dat deze 25 miljard ieder jaar uitgespaard wordt). Daarmee vergeleken is de 4 miljard euro (per jaar) die een verhoging van de AOW-leeftijd volgens dit kabinet zou moeten opbrengen, een schamel bedrag.

KRIMPENDE BEROEPSBEVOLKING?

Ondanks een verdubbeling van het aantal gepensioneerden zijn de afgelopen dertig jaar de AOW-uitgaven niet gestegen. Dat gaat de komende dertig jaar dus ook niet gebeuren. Maar, en hier komt Donner met een volgend argument, een kleiner aantal belastingbetalers moet de AOW-lasten opbrengen. De potentiële beroepsbevolking, dat is het aantal mensen tussen de 20 en 65 jaar oud, zal met één miljoen personen afnemen. Hier verzwijgt Donner echter een ander feit: het percentage van de potentiële

Foto: UvT

HARRIE VERBON (1951)

Harrie Verbon is sinds 1990 hoogleraar Openbare financiën aan de Universiteit van Tilburg. Daarvoor was hij werkzaam aan de Universiteit van Amsterdam van 1982-1990, waar hij in 1988 promoveerde op het proefschrift *On the evolution of public pension schemes*. Voor een aantal jaren was hij ook verbonden aan De Nederlandsche Bank (1979-1982) en de Vrije Universiteit Amsterdam (1976-1979). Verbon was als 'visiting professor' verbonden aan Vanderbilt University, Nashville (1998-1999) en was voor een aantal jaren columnist van het Financieel Dagblad.

beroepsbevolking dat feitelijk werkt is de laatste twee decennia gestegen van 66 naar 74. Er is wel enige reden om aan te nemen dat dit percentage verder zal toenemen. Als deze participatiegraad verder stijgt naar 80% in 2040, dan is de feitelijke beroepsbevolking van 2040 nagenoeg even groot als de huidige beroepsbevolking. Als we dan de komende dertig jaar even 'genereus' zijn voor onze bejaarden als we de afgelopen dertig jaar zijn geweest, kun je eenvoudig uitrekenen dat in 2040 de werkenden geen enkele euro extra aan de AOW hoeven te betalen.

LANGER LEVEN VERHOOGT UITGAVEN AOW?

Een volgende reden voor een verhoging van de AOW-leeftijd die Donner in zijn notitie aanhaalt, is dat we langer leven. Het ligt dan voor de hand dat we ook langer werken in plaats van langer van de AOW te genieten. Dit argument zou hout kunnen snijden als de bruto AOW-uitgaven per gepensioneerde nu even hoog zouden zijn als dertig jaar geleden. Dertig jaar geleden was de bruto AOW-uitkering bij een welvaartsvaste ontwikkeling in euro's van nu ruim 20.000 euro. Gezien de levensverwachting van toen zou hij of zij daar vijftien jaar van moeten leven. De 65-jarige van 2009 zal gemiddeld nog negentien jaar leven, maar krijgt een bruto AOW van zo'n 10.000 euro. Als toekomstige bejaarden evenveel AOW-gelden zouden moeten krijgen als de bejaarden van dertig jaar geleden, zou de AOW-leeftijd dus eigenlijk met elf jaar verlaagd moeten worden!

TEKORTEN OP DE ARBEIDSMARKT?

Donner verhoogt ook de AOW-leeftijd omdat hij grote tekorten op de

arbeidsmarkt vreest. Ouderen zijn hard nodig, vooral in de zorg en het onderwijs. Het is echter ook bekend dat werkgevers oudere werknemers liever zien gaan dan komen. Als werkgevers oudere werknemers langer in dienst moeten houden, wordt die aversie van werkgevers alleen maar sterker, en wordt het tegendeel bereikt: oudere werknemers worden eerder ontslagen en nog minder vaak aangenomen bij een sollicitatie.

VERHOOGING AOW-LEEFTIJD SCHIJNMAATREGEL

Maar stel dat verhoging van de AOW-leeftijd er wel toe leidt dat oudere werknemers langer blijven werken. Dan nog zullen zij de problemen in de zorg en het onderwijs niet helpen oplossen. Juist in het onderwijs en de zorg is er veel uitval van oudere werknemers omdat zij niet meer bestand zijn tegen de psychische of fysieke stress die het werk in deze sectoren met zich brengt. Maar jongeren zullen in een situatie van schaarste aan arbeidskrachten niet te bewegen zijn in deze sectoren met zijn relatief lage beloningen te gaan werken. Daarvoor zullen of deze sectoren geprivatiseerd moeten worden (zodat marktconforme lonen en prijzen berekend kunnen worden), of het overheidsbudget moet flink worden opgeschoefd. Donner meent kennelijk dat dergelijke moeilijke keuzes niet gemaakt hoeven te worden door een schijnmaatregel als verhoging van de AOW-leeftijd.

- 1 Dit artikel staat ook op www.mejudice.nl/node/218, 22 juni 2009. Een uitgebreidere versie is verschenen in *Tijdschrift voor Openbare Financiën*, Jaargang 41, 2009 no. 3.
- 2 Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *AOW-notitie*, Den Haag juni 2009.

WE WORDEN IETS OUDER, MAAR NIET GEZÓND OUDER

Tekst: Ineke Palm

De pleitbezorgers van de verhoging van de AOW- en pensioenleeftijd gebruiken als argument dat de levensduur langer is geworden en de ouderen van nu gezonder zijn. De nadruk ligt op de vitaliteit van ouderen, het Zwitserlevengevoel. Maar over welke mensen gaat het eigenlijk, worden we werkelijk zoveel ouder en geldt dat voor iedereen in gelijke mate? Zo ja, worden we dan ook gezond ouder en wat kunnen oudere werknemers nog aan? Wat zal het effect zijn van langer doorwerken op de gezondheid? We gaan in gesprek hierover met de hoogleraren Geert Braam en Dorly Steeg.

65-JARIGEN SLECHTS VIER JAAR MEER

Geert Braam is emeritus hoogleraar onderzoeksmethoden en sociologie aan de universiteit van Twente, publiceerde onder andere boeken over ouderen en macht en is mederedacteur van het Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie. Volgens Braam worden veel mensen de dupe van een verhoging van de pensioenleeftijd: "Nu al halen 14 van de 100 mannen de 65 jaar niet. Die mensen hebben dus een leven lang voor niets AOW- en pensioenpremies betaald en worden als het ware beroofd van een stukje oude dag. Als de pensioenleeftijd verhoogd wordt, zal dat voor nog meer mannen gelden, namelijk 17 van de 100.

Het klopt dat sinds de invoering van de AOW in 1957 de levensverwachting flink is gestegen. Zeker als je kijkt naar de levensverwachting vanaf de geboorte (levensverwachting van mensen die nu worden geboren tegenover die van mensen die in 1957 zijn geboren – red.). Als je echter kijkt naar de resterende levensverwachting op 65 jaar, dan is die stijging veel minder sterk. Dan zie je bijvoorbeeld dat

mannen die nu 65 jaar zijn slechts drie jaar langer leven dan mannen die in 1957 de leeftijd van 65 jaar haalden."

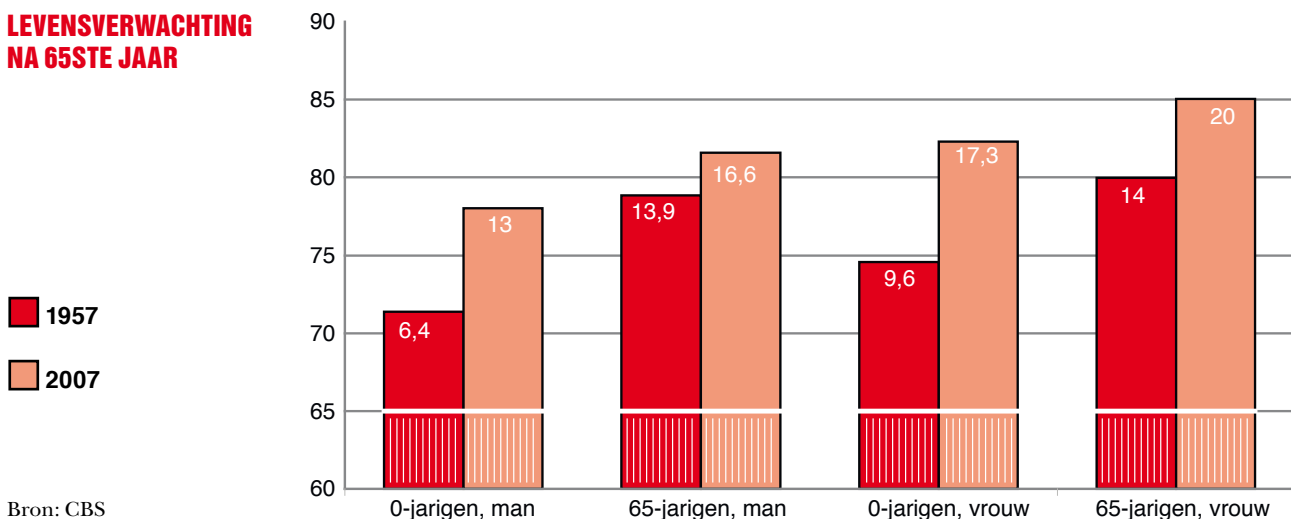
Voor 65-jarige vrouwen is dat ruim 5 jaar, voor mannen en vrouwen samen vier jaar. Wie eenmaal een hoge leeftijd heeft bereikt wordt dus maar enkele jaren ouder dan 60 jaar geleden. (zie grafiek)

Braam: "Wat meestal ook niet wordt vermeld is dat er in 1957 van de 100 mannen 25 voor hun 65e jaar stierven. De vraag is dan ook of de AOW-leeftijd destijds niet veel te hoog is vastgesteld. De vakbonden eisten begin 1900 nog 55 jaar. In de discussie gingen echter de kosten al snel een belangrijke rol spelen. Zo merkte de befaamde politicus Abraham Kuyper op dat er bij 70 jaar zo veel meer zijn gestorven. De socialist Duys sprak dan ook in 1913 over pensioen voor dooien."

VOOR LAAGOPGELEIDEN BEELD NOG ONGUNSTIGER

Braam wijst erop dat voor laag opgeleiden het beeld nog ongunstiger is, want die hebben een kortere levensverwachting. Gezondheid is inderdaad niet gelijk verdeeld. Volgens de laatste cijfers van het RIVM leven hoogopgeleide mensen 6 tot 7 jaar langer dan laagopgeleide mensen¹. Als je het opsplijst naar mannen en vrouwen, leven hoogopgeleide vrouwen het langst. De levensverwachting van hoogopgeleide vrouwen is 84 jaar en voor laagopgeleide vrouwen 78 jaar. De levensverwachting van hoogopgeleide mannen is 79 jaar. Voor laagopgeleide mannen is dat 72 jaar, dus niet hoger dan die voor alle mannen in 1957. Ook op hoge leeftijd blijven de verschillen bestaan. Hoogopgeleide 65-jarige vrouwen hebben gemiddeld nog 21,4 jaar, laagopgeleide 65-jarige vrouwen nog 18,2 jaar.

LEVENSV ERWACHTING NA 65STE JAAR

Bron: CBS

Hoogopgeleide 65-jarige mannen nog 17,5 jaar. Laagopgeleide 65-jarige mannen hebben gemiddeld nog 13,9 jaar, dus niet hoger dan voor alle mannen in 1957.

Braam: "Het is zorgelijk dat de beleidsmakers niet naar de feiten kijken en daarmee zeer kwetsbare groepen negeren. Men begrijpt het niet of het gaat om botte machtsuitoefening. Het lijkt er veel op dat men er gewoon voor zorgt dat deze feiten niet op de agenda komen. Als dat zo is, is er maar één goede tegenkracht: ACTIE. Dat is geen politieke constatering maar een wetenschappelijke."

DE WINST ZIT IN DE ZIEKE JAREN

Dorly Deeg is hoogleraar epidemiologie voor veroudering aan het VU Medisch Centrum en wetenschappelijk directeur van het Longitudinal Aging Study Amsterdam (LASA). In dit onderzoek worden vanaf 1992 gegevens verzameld over fysiek, cognitief, emotioneel en sociaal functioneren van ouderen tussen 55 en 85 jaar. Deeg kreeg op 9 juni de Federa-prijs van de Federatie van Medisch Wetenschappelijke Verenigingen 'wegens haar bijzondere en immer in omvang, breedte en diepte groeiende gerontologische onderzoek met evident internationale uitstraling'.

Deeg maakt direct een einde aan de mythe dat de levensverwachting stijgt omdat we gezonder worden. "Juist bij zieke mensen is de levensverwachting gestegen omdat de medische zorg beter is geworden waardoor de ziekte beter onder controle is. De jaren die we winnen zit 'm dus vooral in de zieke jaren. Een verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd heeft dan ook nauwelijks zin. Veel oudere werknemers hebben of krijgen te maken met gezondheidsproblemen en moeten dan toch afhaken op de arbeidsmarkt."

De gezonde levensverwachting is dus niet toegenomen. Vooral het deel waarin lichte beperkingen overheersen is volgens Deeg uitgedijd. Beperkingen als moeite met lopen en problemen bij huishoudelijke activiteiten.

MENSEN MET LICHAAMELIJK WERK EERDER VERSLETEN

De ouderdom komt met gebreken. Dit treft vooral de grote groep minder sociaal bevoorrechte ouderen. Deeg: "Vooral ouderen met lage opleiding hebben een slechte gezondheid. Dit komt onder meer doordat zij zwaarder werk doen en vaak al op jonge leeftijd zijn begonnen met werken. We weten allemaal: iedereen die lichamenlijk werk doet is eerder versleten."

Laagopgeleiden leven niet alleen korter, maar brengen ook minder jaren door in goede gezondheid. Het verschil in het aantal levensjaren waarin mensen de gezondheid als goed ervaren, bedraagt 16 tot 19 jaar. Ook op hogere leeftijd blijven er verschillen in gezonde levensverwachting tussen hoog- en laagopgeleiden bestaan. Laagopgeleide 65-jarigen hebben naar verwachting gemiddeld nog 9 jaar zonder lichamenlijke beperkingen tegen 14 jaren bij hoogopgeleiden².

LANGER DOORWERKEN AANSLAG OP DE GEZONDHEID

Een van de onderzoekers van de Longitudinal Aging Study kijkt naar de effecten van de pensioenleeftijd op de gezondheid. Gekeken is naar een verband tussen de

leeftijd waarop mensen met pensioen gaan en de gezondheid. Deeg: "Hoe dichter de pensioenleeftijd van mensen bij 65 jaar ligt, hoe groter de kans is dat er achteruitgang is in de gezondheid. Als we mensen langer door laten werken kan dat dus leiden tot meer zorgbehoefte."

Deeg vervolgt: "Het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd levert dus nauwelijks iets op en kost mogelijk zelfs extra geld omdat het kan leiden tot een hoger gebruik van de gezondheidszorg. Het is veel beter je te richten op de groep mensen tussen 55 en 65 jaar. Lichamenlijke beperkingen komen twee keer zoveel voor bij lager dan bij hoger opgeleiden. De combinatie van fysiek zwaar werk en het hebben van een lichamenlijke beperking is zwaar. Werkgevers moeten veel meer met mogelijkheden komen voor aangepast werk. Het werk aanpassen aan de 55-plussers. Meer rustpauzes, betere arbeidsomstandigheden, deeltijdpensioen."

KOMENDE GENERATIE ONGEZONDER

Deeg: "De generatie ouderen die er aan komt is bovendien een stuk ongezonder. Wij hebben onderzoek gedaan in de leeftijdsklasse van 55 tot 65 jaar. Hun leefstijl is tussen 1992 en 2002 slechter geworden, er is meer obesitas, vrouwen blijven evenveel roken, men heeft minder lichaamsbeweging, het alcoholgebruik is toegenomen. Dat voorspelt niet veel goeds voor de ouderdom."

"Dat in Europa de levensverwachting gemiddeld is blijven stijgen, maar dat Nederland wat dat betreft is teruggevallen tot de middenmoot is niet louter te verklaren uit ongezond gedrag. Er is ook fundamenteel iets mis met ons zorgsysteem. De verschillende vormen van zorg zijn niet goed op elkaar afgestemd. Een op de zeven 65-plussers komt minstens een maal per jaar in het ziekenhuis terecht. De ziekenhuisopnamen worden steeds korter, ook voor ouderen. Er is onvoldoende besef dat het herstelproces bij ouderen langer duurt. Zij moeten thuis verzorgd worden alsof zij nog in het ziekenhuis liggen. Nou kom daar maar eens om, bij de thuiszorg van nu. De marktwerking die is ingevoerd is funest. De aanbestedingen leiden tot tarieven onder de kostprijs. Hierdoor voelen instellingen zich gedwongen goedkope krachten in te zetten en wordt het werk steeds verder versnipperd. Er vallen steeds meer gaten. Marktwerking in de zorg kan niet. De maatschappij heeft de plicht om goede zorg in te richten, dat kan niet worden overgelaten aan de markt."

EINDE AAN DE MYTHE

De beide hoogleraren maken dus een einde aan de mythe dat we met z'n allen gezond ouder worden. We worden weliswaar ouder, de extra jaren gaan echter vaak wel gepaard met meer ziekten. Mensen met lichamenlijk werk zijn bovendien eerder versleten en langer doorwerken kan ook nog eens slecht zijn voor je gezondheid. Het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd heeft dus nauwelijks zin en kan bovendien leiden tot een groter beroep op de zorg. Een zorg, die toch al te wensen over laat.

1 Jan-Willem Bruggink, Mohammed Kardal, Bob Lodder, Hoogopgeleiden leven langer en gezonder, *Webmagazine CBS*, 17 november 2008 (www.cbs.nl).

2 *Monitor Gezondheidsachterstanden*, 18 december 2008 (www.rivm.nl).

AOWEETJES

Tekst: Redactie Foto: Het Museum van de Vaderlandse Geschiedenis

AOW-UITKERINGEN: VROEGER GROEI, NU NIET

	1950	1960	1970	1980	1990	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Aantal (x1000)	309	814	1.061	1.333	2.040	2.402	2.446	2.499	2.554	2.605	2.664	2.735
Bedrag (x1 mln Euro)	73	585	2.709	9.937	13.352	21.376	22.427	22.890	23.369	24.243	25.198	26.446
Gemiddelde uitkering	236	719	2.553	7.455	6.545	8.899	9.169	9.160	9.150	9.306	9.459	9.670
reële AOW-uitkering	100	229	538	773	532	523	527	521	511	514	514	513

Bron: CBS

Na de invoering van de AOW in 1947 en 1957 ging de uitkering snel omhoog. Dat was in de jaren dat onder druk van de strijd van werknemers ook de lonen snel stegen. In 1985 werd de AOW geïndividualiseerd; voor die datum ontving de man ook de uitkering voor zijn echtgenote, daarna ontvingen beiden een eigen uitkering. Dat verklaart de

grote daling tussen 1980 en 1990. Dat was echter ook de periode dat de macht van vakbonden en werknemers werd terug gedrongen en het neo-liberalisme aan de macht kwam. Dat laatste verklaart dat de reële AOW-uitkeringen sinds de jaren negentig vrijwel op de nullijn hebben gezeten, terwijl tot in de jaren tachtig de AOW-uitkering steeg.

DE AOW-UITKERING NU

In 2009 bedraagt de AOW-uitkering:

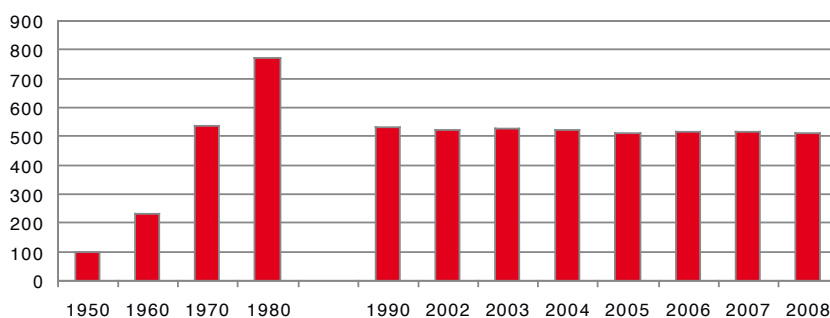
- Alleenstaande 1.001,94 euro
- Alleenstaande ouder met kind tot achttien jaar 1.271,82 euro
- Gehuwd / samenwonend 686,78 euro p.p.
- Gehuwd / samenwonend met AOW-toeslag 1.373,56 euro

Wie als AOW'er een jongere partner heeft die geen inkomen heeft, kan een toeslag aanvragen. Die toeslag wordt gegeven totdat de jongere partner ook 65 wordt en zelf AOW ontvangt. In 2015 vervalt de partner-toeslag voor AOW'ers met jongere partners. Meer dan 200.000 mensen krijgen daardoor te maken met een AOW-tekort. Is het verschil tussen de partners bijvoorbeeld vijf jaar, dan loopt dat tekort op tot bijna € 40.000! Veel 50-plussers zijn hier helemaal niet op voorbereid.

LIEVER DE TWEEDE PIJLER

Het beleidsvoornemen is al tijden om de mensen minder afhankelijk te maken van de AOW (eerste pijler). Het inkomen van 65-plussers moet voor een groter deel uit pensioenen komen (de tweede pijler).

HOOGTE AOW-UITKERING, 1950-2008 (1950=100)

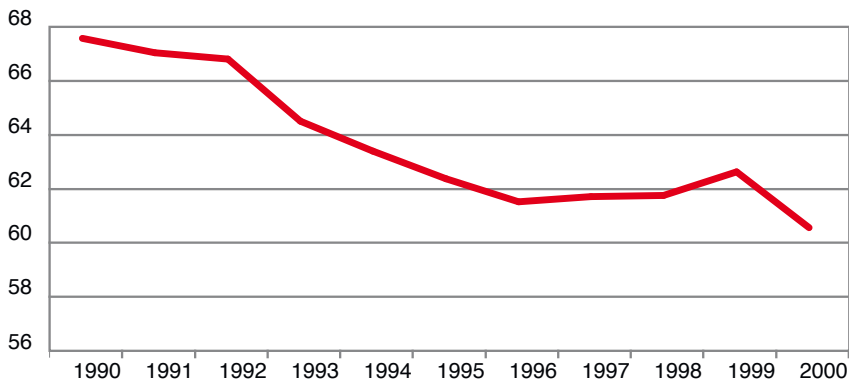

Bron: CBS

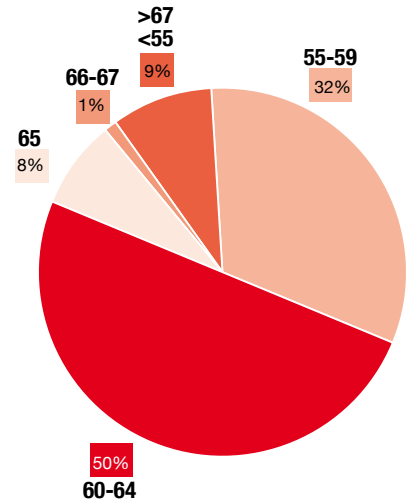
MENSEN WILLEN JUIST EERDER STOPPEN

Van alle mensen die in de jaren 2001-2005 met pensioen gingen was slechts acht procent 65 jaar. Slechts één procent was ouder, terwijl de rest tussen de 55 en 64 jaar was. Erg veel animo om door te werken is er dus niet onder de bevolking.

AOW ALS PERCENTAGE VAN INKOMEN 65-PLUSSERS

Bron: CBS

WIE ZEI WAT?

ERT: DOORWERKEN!

Bij de European Round Table of Industrialists (ERT) zitten 45 leiders van grote industriële multinationals. Hun gezamenlijk bijdrage aan het Bruto Binnenlands Product van de Europese Unie is groter dan dat van 21 van de 27 lidstaten. De ERT beveelt de lidstaten aan:

- "Richt u op een juiste balans tussen de publieke en de private pensioenvoorzieningen met een belangrijk aandeel voor fondsen.
- Verhoog de standaard pensioenleeftijd in overeenstemming met die in een aantal andere lidstaten, en stimuleer oudere werknemers om door te werken na de pensioengerechtigde leeftijd als ze dat willen.
- Stop met het duurder maken van de pensioenen (bijvoorbeeld door de uitkeringen te koppelen aan de loonontwikkeling of vervroegde uittreding te bevorderen)."

Bron: European Round Table of Industrialists, *European pensions. An appeal for reform. Pension schemes that Europe can really afford*, Brussels 2000, p. 8

PVDA: AOW BLIJFT OP 65

- De AOW leeftijd blijft 65 jaar
- De AOW-stijging wordt gekoppeld aan de loonstijging
- We nemen een aantal koopkracht-ondersteunende maatregelen voor ouderen." Bron: PvdA, *Het Nederland van morgen, programma Kamerverkiezingen 2006*, p. 20

CDA: GEEN VERHOOGING AOW-LEEFTIJD

"Het verhogen van de AOW-leeftijd is voor het CDA niet aan de orde, maar het CDA wil wel stimuleren dat iedereen die goed gezond is zo lang mogelijk doorwerkt" Bron: CDA, *Vertrouwen in Nederland. Vertrouwen in elkaar. Verkiezingsprogramma 2006-2011*, p. 20

CHRISTENUNIE: AOW-LEEFTIJD BLIJFT 65

"Met de AOW(-leeftijd) en de zorg (AWBZ) moet zorgvuldig worden omgegaan. Wat betreft de ChristenUnie blijft de AOW-leeftijd 65 jaar; blijft sparen voor de oude dag fiscaal aftrekbaar; en blijft solidariteit met zieken, ouderen en gehandicapten uitgangspunt van het zorgstelsel." Bron: Verkiezingsprogramma ChristenUnie 2006-2010, *Duurzaam voor elkaar, Vastgesteld door het Uniecongres*, d.d. 30 september 2006, p. 54

VVD: AOW IS EN BLIJFT OP 65

"AOW is en blijft op 65 (...) De AOW-leeftijd blijft bij de VVD staan op 65. Vanaf die leeftijd betaal je hier geen premie meer voor: geen verdere fiscalisering. Daar hebben de oudere generaties recht op. Geen onduidelijkheid, maar helderheid." Bron: VVD, *Voor een samenleving met ambitie, verkiezingsprogramma 2006*, p. 1

COMMISSIE-BAKKER: AOW-LEEFTIJD NAAR 67 JAAR

Een stapsgewijze verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar is een van de mogelijkheden waar de commissie onder leiding van TNT-topman Peter Bakker over denkt om de arbeidsparticipatie te verhogen. (...) Het kabinet heeft de commissie-Bakker gevraagd met voorstellen te komen om de arbeidsparticipatie te verhogen. De commissie werd ingesteld nadat de coalitiepartijen CDA, PvdA en ChristenUnie langdurig bleven botsen over een eventuele versoepeling van het ontslagrecht. Naar verwachting komt de commissie half juni met haar aanbevelingen. Bron: ANP, 3 juni 2008

MINISTER DONNER (SOCIALE ZAKEN): PENSIOENLEEFTIJD NAAR 70 JAAR

Donner vindt dat de commissie met 'vrij traditionele oplossingen' komt. (...) Donner vreest dat de maatregel onvoldoende zal zijn. 'Als de levensverwachting in de tussentijd tien jaar langer wordt, moet die pensioengerechtigde leeftijd tegen die tijd onmiddellijk weer ter discussie gesteld worden', aldus de bewindsman. 'We zouden kunnen zeggen dat we voor mensen tussen 55 en 65 jaar niets veranderen, voor mensen tussen 45 en 55 een maand per jaar bijplussen en voor mensen tussen 35 en 45 twee maanden per jaar.' Deze laatste groep komt zo vanaf 2040 op een pensioenleeftijd van 70 jaar. Bron: *De Telegraaf*, 20 juli 2008

DE VERHOGING VAN DE AOW-LEEFTIJD ALS WERKGEVERS DROOM

Tekst: Paul Benschop Illustratie: Robert de Klerk

Nu de crisis zich verdiept, steekt de oude discussie over de verhoging van de AOW-leeftijd de kop weer op. Het belangrijkste argument in deze discussie is de vermeende onbetaalbaarheid van de huidige AOW. Met de crisis wordt het oude spookbeeld van een onbetaalbare vergrijzing weer uit de kast gehaald. Maar gaat deze discussie wel werkelijk over de houdbaarheid van de overheidsbegroting of zit er meer achter?

Hoofddoel in een vrije markt is niet het produceren van goederen of het creëren van arbeidsplaatsen, het primaire doel van een onderneming is het maken van winst. Als een fabriek van Unilever in Polen meer winst kan opleveren dan wanneer dezelfde fabriek in Rotterdam staat, dan wordt de fabriek verhuisd. Als investeringen in de reële economie minder winst opleveren dan investeringen in de financiële sector, dan verplaatst het kapitaal zich naar de financials.

Binnen een markteconomie is werkloosheid geen tijdelijk verschijnsel, maar permanent en onoplosbaar. Sterker nog, een zekere mate van – gecontroleerde – werkloosheid is essentieel voor haar voortbestaan. “Het is integendeel een goede zaak voor het economische welzijn dat er altijd een

aantal arbeiders beschikbaar is dat werk zoekt”, aldus een uitspraak die aan de Amerikaanse president Harry Truman wordt toegeschreven.¹ Een aantal jaar geleden suggereerde de VVD-politica en voormalig minister van Economische Zaken Annemarie Jorritsma in een interview dat een zekere mate van werkloosheid in dit land economisch wenselijk is.² Volgens de in 1995 overleden Belgische econoom Ernest Mandel is de gedachte achter deze openlijke waardering van gecontroleerde werkloosheid: “het ontbreken van iedere werkloosheid zou het de arbeiders mogelijk maken de salarissen ‘buitensporig’ te doen stijgen”.³

DE ARBEIDSMARKT

De arbeidsmarkt kan letterlijk als een markt worden beschouwd, het is de plek waar werknemers en werkgevers bij elkaar komen. Hoe deze markt eruit ziet hangt voor een belangrijk deel af van externe factoren, zoals de groei of krimp van de economie, de mate van scholing binnen een samenleving en de samenstelling van de bevolking. De schommelingen in de verhoudingen tussen vraag naar arbeid (bedrijven) en het aanbod (werkers) hebben een belangrijke invloed op de loonontwikkeling in een sector of land.

Schoonmaakwerk is ongeschoold en zodoende zijn veel

mensen geschikt om dit werk te doen. Doordat het aanbod aan schoonmakers hierdoor dermate hoog is dat het voortdurend de vraag naar schoonmakers ruimschoots overstijgt is het mogelijk de lonen van schoonmakers laag te houden. Medio jaren '90 van de vorige eeuw ontstond er in Nederland een explosieve groei in de IT-sector. Door deze groei ontstond er een groot tekort aan geschoolde vakmensen. Dit leidde ertoe dat niet alleen de lonen harder stegen, maar ook de secundaire arbeidsvoorwaarden flink verbeterd werden. Niet-afgestudeerde derdejaars HBO-studenten werden met lease-auto's uit de schoolbanken, de werkvloer op gelokt.

Een algemene hoogconjunctuur leidt tot een groeiende vraag naar arbeidskracht. "De vakbeweging zorgde eind jaren negentig voor gematigde CAO's. Alleen, het hielp niet. Gedreven door de schaarste op de arbeidsmarkt betaalden meer en meer bedrijven boven de CAO. De inzinking van de conjunctuur rond 2001 kwam voor de ondernemers als een godsgeschenk, omdat ze een einde maakte aan de schaarste op de arbeidsmarkt"⁴, aldus de Nederlandse economen Alfred Kleinknecht en Ro Naastepad.

EVENWICHTSWERKLOOSHEID

Tekorten op de arbeidsmarkt zoals in een hoogconjunctuur worden in het liberale denken een 'overspanning van de arbeidsmarkt' genoemd. Om een overspannen arbeidsmarkt te vermijden en hiermee de lonen beheersbaar – dus laag – te houden is er een voortdurende behoefte aan gecontroleerde werkloosheid. Wanneer de werkloosheid niet te hoog of te laag is, maar het 'ideale' niveau bereikt, wordt er gesproken over evenwichtswerkloosheid. Hoe hoog de werkloosheid moet zijn voordat ze 'in evenwicht is' kan verschillen per moment. In Nederland wordt de ideale hoogte van de evenwichtswerkloosheid door het Centraal Planbureau (CPB) becijferd. In de jaren zestig lag de evenwichtswerkloosheid tussen de 3 en 4 procent. In 1971 verklaarde de Amerikaanse president Nixon bijvoorbeeld dat ze op vier procent lag en hij zelfs 4,5% acceptabel vond⁵. Vanaf de jaren zestig lag het percentage van de evenwichtswerkloosheid jarenlang rond de 8%. Na 1995 is dit percentage gaan dalen en momenteel ligt het rond de 5%.⁶ In 2003 lag de evenwichtswerkloosheid op 5,6%. Toen de werkloosheid in dat jaar naar 5,1% steeg was er "niks aan de hand", aldus een medewerker van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in de Volkskrant.⁷

LANGER WERKEN

Standaard-argument in de discussie over de verhoging van de AOW-leeftijd is de vermeende onbetaalbaarheid van de vergrijzing en de druk op de overheidsfinanciën. Toch zijn het niet de ministers van financiën, de eerstverantwoordelijken voor de overheidsbegroting, die het hardst roepen in deze discussie. Het zijn eerder neoliberale economen en politici en werkgevers. Maar waarom zou een werkgever dit roepen? De houdbaarheid van de overheidsfinanciën is immers niet zijn eerste prioriteit. Gelukkig is Bernard Wientjes, voorzitter VNO-NCW, duidelijker. Tijdens zijn eerste toespraak als voorzitter van de werkgeversorganisatie in 2005 pleitte hij voor het verhogen van de AOW-leeftijd: "Het gaat uiteindelijk om de loonkosten per eenheid product. Te denken valt aan slimmer en langer werken,

waarbij een groot aantal scenario's mogelijk is. Langer werken per week, langer werken per jaar, langer werken gedurende het hele arbeidzame leven. [...] Aan de veel flexibeler arbeidsmarkt moeten ook véél meer mensen langer meedoen. We hebben ze nodig".⁸

Het pleidooi van werkgeversvoorzitter Wientjes illustreert op uitstekende wijze de achtergrond van het debat over de verhoging van de AOW-leeftijd. Geen prietpraat over de onbetaalbaarheid van de vergrijzing, maar de loonkosten is waar het om gaat. Wellicht nog duidelijker is zijn voorganger Jacques Schraven. In een toespraak op de Jan Brouwer-conferentie over vergrijzing in 2005 stelt hij vast: "Vergrijzing en ontgroening zullen het arbeidsaanbod voor werkgevers de komende decennia niet bepaald doen groeien. Sterker nog: het zal gaan dalen. [...] Betekent vergrijzing daarmee voor werkgevers dan ook de omslag naar permanente krapte op de arbeidsmarkt? Met alle loonkostenopdrijvende gevolgen van dien? Als we het beleid niet veranderen ben ik bang van wel. [...] We werken niet alleen te kort per mensenleven, maar ook per jaar. Onze jaarlijkse arbeidsduur moet verlengd. Niet in één keer, maar via gedifferentieerd maatwerk. En we moeten natuurlijk ook niet zo taboeachtig doen over het op termijn optrekken van de AOW-leeftijd".⁹

EEN WERKGEVERS-DROOM

Het werkelijke gevaar van de vergrijzing voor werkgevers en neoliberale economen is niet dat een grote groep mensen na een leven hard werken en belasting betalen van een welverdiend pensioen gaat genieten. De werkelijke bedreiging ligt in het feit dat de babyboomers de arbeidsmarkt gaan verlaten en dus het aanbod op deze markt sterk afneemt. Daarom moeten mensen langer gaan werken. Maar dat alleen is niet genoeg volgens Wientjes. "Ik denk aan inschakeling van arbeidsgehandicapten. Ik denk aan grotere deeltijdbanen. Als kinderopvang hier werkelijk het probleem is, dan moeten we daar oog voor hebben".¹⁰ Kortom, alles om een gespannen arbeidsmarkt te voorkomen en de lonen laag te houden. De verhoging van de AOW-leeftijd is een belangrijk inzet om deze werkgevers-droom te bereiken.

- 1 Geciteerd uit E. Mandel, *De economische theorie van het Marxisme*, deel 1, Het Wereldvenster, Bussum, 1980 (oorspr. 1962), p. 135.
- 2 Aldus econoom Alfred Kleinknecht in het Radio 1 Journaal van 19 maart 2009.
- 3 E. Mandel, a.w., p. 135.
- 4 A. Kleinknecht en R. Naastepad, 'Wordt de Nederlandse concurrentiepositie bedreigd door lage loonlanden?', in: H. Boot (red.), *Om de vereniging van de arbeid*, Solidariteit, Amsterdam 2005, p. 63.
- 5 Richard G. Lipsey & Peter O. Steiner, *Economics*, Harper International 1974, p. 530
- 6 Centraal Planbureau, 'Persbericht 1999/12', 3 augustus 1999, www.cpb.nl/nl/news/1999_12.html
- 7 N. van Bommel, 'De werkloosheid kan eigenlijk nog wel iets omhoog', *de Volkskrant* 18 april 2003.
- 8 B.E.M. Wientjes, *Ondernemerschap als motor van vertrouwen en welvaart*, toespraak Scheveningen, 30 mei 2005 www.vno-ncw.nl/web/.
- 9 H.J. Schraven, 'Financieel-economische gevolgen van de vergrijzing', *Jan Brouwer Conferentie over vergrijzing*, Haarlem 13 januari 2005 www.vno-ncw.nl/web/
- 10 B.E.M. Wientjes, a.w.

HELPT 'BRUSSEL' OM ONZE PENSIOENEN TE BESCHERMEN?

Tekst: Dennis de Jong, fractievoorzitter SP-Europees Parlement Foto: Diederik Olders (Tekst kader: redactie)

Tijdens de campagne voor de Europese verkiezingen hebben we ons als SP kritisch tegenover Brussel opgesteld. Liever minder Brussel, zolang de neoliberale wind daar nog volop waait en er sprake is van bemoeizucht, bureaucratie en verspilling. Maar zou op het gebied van de bescherming van onze pensioenen Brussel misschien toch een beetje aan onze kant staan?

Om de geluiden uit Brussel goed te begrijpen, moeten we een onderscheid maken tussen particuliere pensioenvoorzieningen en publieke voorzieningen. Bij dat laatste gaat het bijvoorbeeld om de AOW: iedereen heeft hier recht op, ongeacht je arbeidsverleden. Naast de AOW kun je ook nog een aanvullend pensioen opbouwen, bijvoorbeeld als het bedrijf waar je werkt een eigen pensioenregeling kent, of aangesloten is bij een pensioenfonds dat binnen die bedrijfstak werkzaam is. Daarnaast kun je eventueel zelf ook nog voor je pensioen sparen, los van je werkgever. Brussel heeft officieel alleen wat te zeggen over de aanvullende pensioenen, dus de bedrijfspensioenen en de particuliere spaarvormen.

DE MARKT VERSUS OVERHEIDSVOORZIENINGEN

De pensioenfondsenrichtlijn uit 2003¹ bevat een aantal waarborgen over de transparantie en het functioneren van dergelijke fondsen. De achterliggende bedoeling is om een vrije markt voor financiële diensten te krijgen, zodat uiteindelijk werkgevers en werknemers hun pensioen kunnen onderbrengen bij pensioenfondsen in alle Europese lidstaten. De markt staat hier dus weer centraal. In beginsel gelden de regels van het land waar het fonds is gevestigd. Net zoals met het toezicht op banken is gebeurd, dreigt er dan altijd een gevaar dat landen weinig toezicht uitoefenen, om zo een zo sterk mogelijke concurrentiepositie te krijgen op de Europese financiële markt. Dat dreigt ook bij pensioenfondsen. Lidstaten hebben er belang bij zoveel mogelijk fondsen die binnen heel Europa opereren, binnen hun grondgebied te krijgen. De pensioen-

fondsenrichtlijn voorkomt nu dat er helemaal geen toezicht is en geeft bepaalde garanties dat alle fondsen in Europa aan bepaalde minimumstandaarden voldoen.

Op zich staat dit alles los van de discussie over de AOW-gerechtigde leeftijd. Maar in de praktijk zijn er wel degelijk dwarsverbanden. Onlangs bracht de Europese Commissie een rapport uit over de vergrijzing van de bevolking in de Europese lidstaten². Daarin staat onder andere dat de rol van de bedrijfspensioenen en andere particuliere pensioenen groter moet worden, omdat het door de vergrijzende bevolking onhoudbaar is de publieke pensioenen, zoals bij ons de AOW, in hun huidige vorm overeind te houden. In andere woorden: de Commissie gaat ervan uit dat de zorg die de overheid altijd had voor de ouderen, nu voor een deel naar de markt wordt verlegd. Een voorziening als de AOW zal dan ofwel pas op veel hogere leeftijd dan 65 jaar worden uitgekeerd, of veel lager worden dan nu het geval is en dus zijn mensen aangewezen op eigen, particuliere voorzieningen. Het gaat dan om, officieel 'aanvullend', bedrijfspensioenen, of andere spaarvormen. Zo wordt de markt voor financiële diensten weer versterkt maar wel ten koste van bestaande overheidsvoorzieningen.

BRUSSEL GEEN BONDGENOOT

De lijn van de Europese Commissie is dezelfde als die van minister Donner: 'de AOW dreigt onbetaalbaar te worden'. De EC heeft er zelfs belang bij om de zaken erger voor te stellen dan ze zijn. Als er namelijk goede publieke voorzieningen zijn, dan is er minder belangstelling voor allerlei aanvullende voorzieningen en wordt

Dennis de Jong bij de vakbondsdemonstratie in Brussel, 15 mei 2009.

de markt voor financiële dienstverlening die de Commissie zo graag in Europa wil bevorderen, kleiner. Brussel bij monde van de Europese Commissie is dus weer geen bondgenoot, ook niet in onze strijd voor 65 blijft 65. De Commissie gaat er bij voorbaat van uit dat mensen langer moeten blijven werken dan ze nu doen. Zij maakt geen enkel onderscheid tussen zware beroepen en ander werk. Op geen enkele manier wordt gerept over de mogelijkheid de solidariteit tussen rijke en minder welgestelde ouderen te bevorderen door gerichte belastingheffing. De Commissie zoekt niet naar andere oplossingen en misbruikt de vergrijzing om ongetwijfeld onder druk van de lobby van financiële dienstverleners de financiële markt uit te breiden. Wie het kan betalen, de rijken dus, die neemt er gewoon een particuliere voorziening bij, voor de gewone mensen is het een kwestie van doorwerken tot je erbij neervalt.

DE AOW-LEEFTIJD IN ANDERE LANDEN

In de omringende landen zoals Duitsland wordt de pensioenleeftijd verhoogd naar 67. Dit feit wordt regelmatig door voorstanders van verhoging genoemd, blijkbaar als argument dat wij dat in Nederland dat dan ook moeten willen. Wat ze niet vertellen, is dat Denemarken de pensioenleeftijd, na die eerst verhoogd te hebben, nu weer verlaagt van 67 naar 65 jaar – vanaf 2028.

En wat te denken van Frankrijk, waar je al op je 60e met pensioen mag! Een Fransoos krijgt een volledig pensioen als hij 40 jaar premie heeft betaald. Begin je op je 20e, dan ben je op je 60e klaar. Als je die 40 jaar niet haalt, krijg je op je 65e toch sowieso een vol pensioen.

Land	AOW*-leeftijd**	Bijzonderheden
Noorwegen	67	
Zweden	61-67	De AOW is inkomensafhankelijk
Denemarken	65	Tussen 2024 en 2027 tijdelijk 67 jaar
Verenigd Koninkrijk	68	Nu nog 60 voor vrouwen en 65 voor mannen
Duitsland	67	Na 45 jaar werken mag je ook met pensioen; langdurig werklozen moeten op hun 63e met pensioen
België	65	Na 45 jaar werken mag je ook met pensioen; bij ontslag is vanaf 60 jaar een brugpensioen mogelijk
Frankrijk	60	
Oostenrijk	62/65	62 voor vrouwen; 65 voor mannen. Vanaf 60 jaar voor zware beroepen op basis van een lijst beroepen
Griekenland	65	Na 37 jaar werken mag je al met pensioen – begonnen op je 16e, betekent stoppen op je 53e
Verenigde Staten	67	Vanaf je 62e mogelijk, maar wel met korting op je pensioen

* Onder AOW in het buitenland wordt hier verstaan: de pensioenvoorziening uit de eerste pijler – het staatspensioen.

** De genoemde AOW-leeftijd is de leeftijd die geldt in de toekomst. Veel landen met een AOW-leeftijd boven de 65 hebben een overgangsregeling, waardoor mensen nu nog op hun 65e of eerder kunnen stoppen.

Bron: Ministerie SZW

HET MOËT NIET...

De discussie over de pensioenleeftijd leeft in heel Europa. Op Cyprus bijvoorbeeld is net als in Nederland gedoe hierover, al gaat het hier om een verhoging van van 61 naar 63 jaar. Deze discussie is aangezwengeld door een aantal invloedrijke organisaties. In 'Pensioenen in de 21e eeuw' stelt hoogleraar Erik de Gier dat Internationale organisaties als de Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Europese Unie een aanzienlijke invloed uitoefenen op de hervormingen van pensioenstelsels in Europa. Zo pleit de Wereldbank in 1994 in het rapport 'Averting the Old Age Crisis' voor een sterke twee pijler, en een beperkte eerste pijler.

De Lissabonstrategie is ook een bron van hervormingen. In 2000 sloten regeringsleiders van de EU tijdens een top in de Portugese hoofdstad Lissabon een akkoord met als hoofddoel dat de EU tegen 2010 de meest competitieve en dynamische kenniseconomie van de wereld zou moeten zijn. Afsproken werd dat de sociale zekerheidsstelsels 'hervormd' moesten worden – dat is neoliberaals voor 'uitgekleed'. In de beleidsvoornemens van het kabinet 'in het kader van de Lissabonstrategie' wordt ook duidelijk dat het stimuleren van doorwerken van oudere werknemers in dat 'kader' past. De AOW uitkleden: het móét niet van de EU, maar het is wel afgesproken...

FLEXIBEL

Is er dan helemaal geen lichtpuntje in wat de Commissie schrijft? Ja, hoewel het eigenlijk alleen in een paar bijzinnen wordt genoemd: ook de Commissie is er voorstander van dat leeftijdsdiscriminatie wordt aangepakt en dat mensen kunnen kiezen wanneer ze met pensioen gaan. Een dergelijk flexibel pensioen is iets waar ook de SP mee kan instemmen, maar

dan wel op volstrekt vrijwillige basis en niet omdat je anders geen of veel te weinig AOW krijgt! Mocht het kabinet zich achter Brussel willen verschuilen, dan is het goed te weten dat de Commissie op dit gebied de lidstaten alleen maar wil 'helpen'. Er is geen bevoegdheid om dingen dwingend op te leggen. Nederland kan dus gewoon doen wat voor Nederland het beste is en dat is

een betrouwbare AOW-voorziening houden voor iedereen die 65 is geworden!

- 1 Richtlijn 2003/41/EG van 3 juni 2003, *Publicatieblad van de Europese Unie*, L 235/10.
- 2 Mededeling *Dealing with the impact of an ageing population in the EU (2009 Ageing Report)*, van 29 april 2009, COM(2009)180/4.

VERHOOGING AOW-LEEFTIJD ONGEWENST, ONZINNIG EN ONNODIG

Tekst: Nico Schouten

Het is wonderlijk om te zien hoe kritiekloos de massamedia omgaan met pleidooien voor een verhoging van de AOW-leeftijd. Er wordt een trend gezet in plaats van een serieus debat gevoerd. Niettemin geven opiniepeilingen aan dat de meerderheid tegen is. Maar er is ook gelatenheid. En voor veel jongeren valt de AOW-leeftijd buiten hun horizon. De voorstanders speculeren daarop.

Naast het voeren van campagne, moeten we het debat ook inhoudelijk goed voeren, want de voorstanders vindt men vooral onder de hoger opgeleide lagen van de bevolking. Dat zijn de mensen met een hogere gezonde levensverwachting en meestal ook interessanter werk. Ze zijn oververtegenwoordigd in de publieke meningsvorming. Ze zijn begrijpelijkerwijze ook oververtegenwoordigd in de Tweede Kamer en in adviesraden.

In 2006-7 schreef ik voor het Wetenschappelijk Bureau van de SP het rapport *De vergrijzing betaalbaar, de cijfers en politieke keuzes achter het vergrijzingsdebat*. Dit rapport ging vooral in op het debat over de kosten van AOW en de gezondheidszorg. De inhoud staat nog steeds als een huis, maar we zijn twee jaar verder en nu staat de AOW-leeftijd centraal in het debat. Daarom komt er nu een nieuw rapport dat alleen dáárover gaat, met dezelfde titel als de titel die boven dit artikel staat. Het rapport gaat kritisch in op argumenten van de voorstanders en brengt gezichtspunten naar voren die bij hen amper aandacht krijgen.

TOENAME LEVENSVORWACHTING GEEN ARGUMENT

In het nieuwe rapport besteed ik veel aandacht aan de levensverwachting. Sterftcijfers van rond 1957 tonen aan dat de AOW-leeftijd van 65 toen voor vrij veel mensen te hoog was. Gegevens over 1993 en later laten zien dat door de verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar ruwweg gesproken vier procent van iedere generatie de AOW niet haalt (bovenop het aantal dat de 65 niet haalt). Dat zijn dus de mensen die in die twee jaar overlijden en dat zijn in de praktijk vooral mensen met een lagere opleiding. Want zij hebben gemiddeld genomen een lagere levensverwachting.

Zij hebben ook minder gezonde jaren. Een flink deel kampt al voor het 65e jaar met gezondheidsproblemen. Het is daarom onterecht de toename van de levensverwachting te gebruiken als argument dat mensen langer kunnen doorwerken. Men kan zelfs stellen dat de levensverwachting mede is toegenomen door de vroegere pensionering in afgelopen decennia.

BEZUINIGINGSMAATREGEL

Het rapport rekt ook af met de demagogie dat de vergrijzing een veel te grote druk legt op de schouders van de potentiële beroepsbevolking. De verhoging van de AOW-leeftijd is vooral een bezuinigingsmaatregel. Volgens een berekening van het CPB zou het vanaf de volledige invoering in 2040 vier miljard euro per jaar kunnen opleveren. De onderbouwing hiervan is dubieus. Want er wordt vanuit gegaan dat een groot aantal mensen toch eerder met pensioen gaat, zodat de kosten voor werkloosheid en bijstand niet veel zullen toenemen. Maar dan kan men niet rekenen op een besparing bij de pensioenpremies, want er moet een AOW-gat worden overbrugd.

En als dit niet gaat is het handiger om toch zo lang mogelijk in de WW of de bijstand te blijven zitten in plaats van eerder je pensioen op te eten. Het CPB rekt zich rijk en dat doet minister Donner ook.

Bij de prognose wordt ook geen rekening gehouden met een autonome groei van de arbeidsdeelname van 65-plusers. Er wordt dus een verkeerde vergelijking gemaakt. Er wordt winst ingeboekt die er toch wel zou komen en die kan groeien als het mensen makkelijker wordt gemaakt om vrijwillig door te werken als ze 65 zijn. Het moet dan wel gaan om extra banen, want de doorstroming voor jongere werknemers en schoolverlaters mag niet worden belemmerd. Ook hiervoor is er geen aandacht.

Het rapport *Verhoging AOW-leeftijd ongewenst, onzinnig en onnodig*, geschreven door Nico Schouten van het Wetenschappelijk Bureau is via de online SP-shop te bestellen: www.sp.nl/service/goederen

IRANIËRS ZOEKEN HUN EIGEN WEG

BOEKBESPREKING

Tekst: Karel Koster

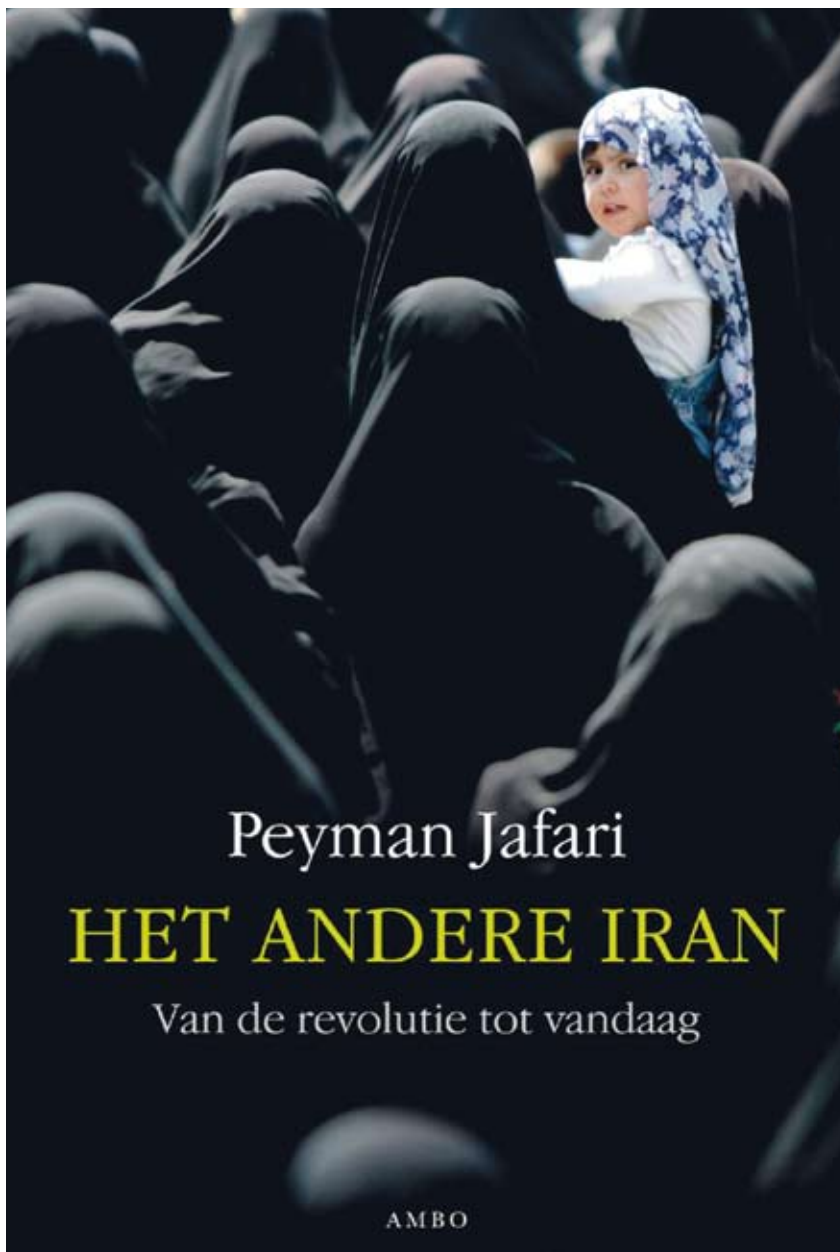
Dit najaar wordt Iran weer een belangrijk onderdeel van het nieuws, al was het maar omdat de 'nucleaire kwestie' weer op de agenda zal worden gezet. Een hernieuwde oproep voor nog zwaardere sancties dan de al bestaande valt te verwachten, misschien met desastreuze gevolgen. De neoconservatieve lobby in de VS en haar Europese tegenhangers sturen maar al te graag aan op harde maatregelen. Gezien de aard van het regime kunnen zulke maatregelen uitmonden in escalatie en in het ergste geval, oorlog.

Bij die oorlog hoort ook een rechtse propagandacampagne die de terechte kritiek op het regime probeert om te zetten in een legitimatie om een steeds hardere confrontatie aan te gaan. Om te voorkomen dat er weer weerstand tegen oorlog zal ontstaan zoals het geval was bij de aanval op Irak is de strijd om de publieke opinie in het westen belangrijk. Het boek van Jafari komt als geroepen om die beeldvorming te bestrijden.

Jafari beschrijft de moderne geschiedenis van Iran vanaf het begin van de twintigste eeuw tot begin dit jaar. Dat betekent dat de massale protestdemonstraties van de zomer tegen het vervalsen van het verkiezingsresultaat door de regering niet worden behandeld. Dat is jammer, maar niet erg: de beschrijving van de voorgaande opkomst van de hervormingsbeweging maakt de recente ontwikkelingen een stuk begrijpelijker.

De revolutie in de titel is niet die van 1979, zoals gesteld wordt op de achterkant.

Het grootste deel van het boek (hoofdstuk 5 – 9) gaat weliswaar over de geschiedenis van de laatste 30 jaar. Maar in de eerste twee hoofdstukken wordt achtereenvolgens ingegaan op de geschiedenis van het Perzische rijk (in vogelvlucht) en de ontmoeting met het Westen (en Rusland) die uiteindelijk een confrontatie werd. De revolutie uit de titel kan net zo goed verwijzen naar de Constitutionele Revolutie van 1905, (hoofdstuk 3) waar de basis werd gelegd voor de democratische ontwikkeling naar het

Peyman Jafari, *Het andere Iran - van de revolutie tot vandaag*, AMBO-Anthos Amsterdam 2009, ISBN 9789026321917, 216 p.

Peyman Jafari,

moderne Iran (het kreeg die naam pas vlak voor de Tweede Wereldoorlog). Ook de regeerperiode van de twee Sjahs (1926 tot 1979) krijgt in een apart hoofdstuk terecht aandacht. Juist in die periode, nadat de politieke overwinningen van de revolutie van 1905 (de door Jafari beschreven invloed van de Russische socialisten op de ontwikkeling van de Iraanse arbeidersbeweging is opmerkelijk) deels waren teruggedraaid door buitenlandse interventie werd Iran een speelbal van de geopolitieke manoeuvres van de grote mogendheden. Dat waren vooral Rusland (en de opvolger USSR) en Groot-Brittannië, die het land in de Tweede Wereldoorlog bezetten.

Na de aardverschuiving in de internationale machtsverhoudingen die deze oorlog veroorzaakte verdween Groot-Brittannië als machtsfactor steeds meer van het toneel. Symbool voor die aardverschuiving stond de gezamenlijke Anglo-Amerikaanse coup tegen de democratisch gekozen regering van Mossadeq in 1953. Zonder de Verenigde Staten kon Groot-Brittannië niet meer optreden. De reden voor de coup was eveneens typerend: controle over de Iraanse olie, een factor die sindsdien van beslissend belang is in de internationale machtspolitiek in de regio. Die botsing van grootmachten en hun satellieten speelt in het boek slechts in de achtergrond een rol. Misschien terecht legt Jafari de nadruk op het binnenland, de opeenvolgende golven

van verzet en oppositie en de binnenlandse machtsstrijd. De hele twintigste eeuw beweegt Iran zich tussen vooruitgang en reactie, een dynamiek die sterk naar voren komt in alle hoofdstukken.

Hoe beschrijf je een eeuw van zoveel bewogen geschiedenis? Jafari doet dat door naast de droge opsomming van machtswisselingen en veranderende machtsverhoudingen ook uitdrukkelijk de interactie tussen sociale bewegingen, religieuze stromingen en culturele ontwikkelingen in het verhaal te verweven. Een leuk element daarvan is het uitgebreid citeren van de nationale dichters, die vermoedelijk de gevoelens van de bevolking beter weerspiegelen dan pagina's cijfers. Voor buitenstaanders die onderhevig zijn aan de eendimensionale verslaggeving van de westerse media die vrijwel uitsluitend spreken over 'gekke mullah's', is deze methode verfrissend. Van belang is de centrale en soms ook progressieve rol van delen van de religieuze elite bij de opeenvolgende protestbewegingen. Die rol komt steeds weer terug, niet het minst in de bespreking van de ontwikkelingen na de revolutie van 1979.

Voor seculier links is dat immers een cruciale vraag: hoe kan het dat de linkse beweging uiteindelijk faalde in Iran, terwijl de religieuze populistische partijen de overhand kregen? Dat is overigens een veel bredere vraag, die op het hele Midden-Oosten van toepassing is. Overal zijn seculiere linkse partijen gemarginaliseerd en is hun plaats ingenomen door religieuze massabewegingen zoals Hezbollah en Hamas, die extreem religieuze standpunten vermengen met een sociaal programma. In Iran waren de sociale maatregelen van Khomeiny voor de armste lagen van de bevolking eind tachtiger jaren wellicht een minimale tegemoetkoming van de regering aan de van het front terugkerende soldaten. Er vond immers direct na de revolutie een verschrikkelijke loopgravenoorlog met Irak plaats, die aan beide kanten honderdduizenden doden en gewonden kostte. Maar zowel de revolutie als die oorlog is al jarenlang voor een groot deel van de Iraanse bevolking louter geschiedenis. Dat is het gevolg van de belangrijkste sociaal-economische verandering van de afgelopen twintig jaar, namelijk de

immense verschuiving in de demografische samenstelling van de bevolking waardoor die grotendeels bestaat uit jongeren.

Die verjonging, samen met de uitbouw van het onderwijsstelsel en de verbetering van de levensomstandigheden van een groot deel van de bevolking, vormde de basis voor de opkomst van de massale oppositiebewegingen. Vanaf de jaren negentig speelden die bewegingen een belangrijke rol in het versoepelen van de streng religieus bepaalde wetten en leefregels van de conservatieve elite. De oppositie organiseerde ook een tweede revolte tegen de ongeloofwaardige uitslag van de presidentsverkiezingen in 2009. De religieuze machtsstructuur van Iran vormt echter een belangrijke barrière tegen verandering: Jafari beschrijft deze terecht in detail (waarbij het diagram van de belangrijkste instellingen achterin het boek onontbeerlijk is).

Uit Jafari's beschrijvingen van het brede scala van bewegingen die veranderingen hebben bewerkstelligd en zelfs een relatief vrijzinnige president – Khatami – aan de macht bracht, wordt ook een zwakte duidelijk. Cruciaal is de uitbreiding van de protesten van de jongeren-, studenten- en vrouwenbeweging, veelal afkomstig uit de middenklasse, naar de armste lagen van de arbeidsbevolking. De verkiezing van Ahmadinejad in 2005 was gebaseerd op het tegemoetkomen aan de sociaaleconomische eisen van de bevolking, gecombineerd met een oproep aan de streng-religieuze maar nog steeds omvangrijke minderheid. Die formule werkt niet meer, zoals bleek uit de zomer revolte tegen de in vele ogen vervalste verkiezingsuitslag. Jafari waarschuwt ergens tegen nog een belangrijk vooroordeel: namelijk dat de oppositie 'westers' is. Zoals blijkt uit de brede steun die het nucleaire programma onder de bevolking geniet, is dat een misleidende omschrijving. Zoals overal, zoeken de mensen hun eigen weg. Om een beter inzicht te krijgen in de motivaties van de protesteerdere en als tegengif tegen de gevaarlijke propaganda afkomstig uit kringen in het Westen die maar al te graag een oorlog willen ontketenen, is dit boek een prima medicijn.

HET RIJKE

DEEL 48

Frank Hindriks

over Gerald Cohen (1941-2009)

ROOIE LEVEN

DURE VOORKEUREN, DE MARKT EN DE BIBLIOTHEEK

Socialisme en liberalisme lijken elkaar uit te sluiten. De vorige maand overleden Gerald Cohen heeft laten zien dat je liberale ideeën kunt gebruiken om een socialistisch gelijkheidsideaal te verdedigen. Misschien is de markt efficiënt. Volgens Cohen is zij daarmee nog niet rechtvaardig. De openbare bibliotheek vormt een beter beeld voor een ideale samenleving.

Gerald Allan "Jerry" Cohen (14 april 1941, Montreal – 5 augustus 2009, Oxford) kwam er naar eigen zeggen pas op tienjarige leeftijd achter dat niet iedereen joods en communist is. Het Marxisme heeft een belangrijke rol gespeeld in zijn filosofische carrière. Hij heeft posities aan de universiteiten van Londen en Oxford bekleed. Het gros van zijn collega's had niets met het Marxisme. Veel Marxistische filosofen in de tweede helft van de twintigste eeuw bedreven filosofie op een – voor Amerikaanse filosofen – vrij obscure manier met argumenten die moeilijk (en soms zelfs helemaal niet) te doorgronden waren. Cohen maakte deel uit van de groep van Analytische Marxisten die marxistische ideeën met behulp van heldere, transparante en analytische argumenten probeerden te verdedigen. Uiteindelijk heeft hij toch geconcludeerd dat het Marxisme niet te redden was. Hij bleef echter geëngageerd aan een van de kerngedachten van Marx: van eenieder naar zijn mogelijkheden, voor eenieder naar zijn behoeften.

EEN VOEDSELALLERGIE KIES JE NIET

Als je aan een voedselallergie lijdt – denk bijvoorbeeld aan notenallergie of gluten-intolerantie – dan moet je goed opletten wat je eet. Daar komt nog bij dat je vaak duurere producten nodig hebt dan iemand zonder

voedselallergie. Glutenvrij brood is bijvoorbeeld veel duurder dan normaal brood. Er valt weinig aan te doen dat je je leven lang voorzichtig zult moeten zijn met wat je eet. Aan de extra kosten die een voedselallergie met zich meebrengt, is wel wat te doen. Een solidair verzekeringsstelsel kan een vergoeding bieden, zodat je uiteindelijk net zoveel aan eten kwijt bent als iemand zonder voedselallergie. Zorgverzekeraars vergoeden de kosten van een voedselallergie over het algemeen niet. Wel kunnen mensen met een minimuminkomen of bijstandsuitkering een beroep doen op de Wet Bijzonder Bijstand bij de gemeentelijke sociale dienst. Een voedselallergie kun je beschouwen als een handicap. Die handicap maakt jouw leven duurder dan dat van een ander zonder dat je er iets aan kunt doen. Er is veel voor te zeggen dat in een rechtvaardige samenleving dit soort willekeurige verschillen in welvaart niet voorkomen. De meeste theorieën over rechtvaardigheid kennen een gelijkheidsideaal dat vervolgens per theorie verschillend wordt ingevuld. Rechtvaardigheid zou eruit kunnen bestaan dat iedereen evenveel geld krijgt om aan haar behoeften en voorkeuren te voldoen. Van een rechtvaardige verdeling zou ook sprake kunnen zijn als iedereen hetzelfde niveau van welzijn bereikt – zodat iedereen even tevreden is – of

als in ieders behoeften in gelijke mate wordt voorzien – zodat niemand recht van klagen heeft.

Verschillen tussen mensen wat betreft geld, welzijn, of mate van behoeftebevrediging zijn soms terug te voeren op een verschil in inspanning. De een werkt harder dan de ander. Dat kan komen door verschillen in ambitie of doordat sommige mensen meer aan vrije tijd hechten dan anderen. Als de een meer geld heeft dan een ander doordat hij ervoor kiest harder te werken dan is daar misschien niets mis mee. Dat is dan een kwestie van eigen keuze en verantwoordelijkheid. Voor een voedselallergie kies je echter niet. Het is dan ook onrechtvaardig dat iemand daar de dupe van wordt. We treffen allerlei regelingen voor uiteenlopende handicaps. Als je er goed over nadenkt, is het moeilijk te verkopen dat we dat niet of amper doen voor voedselallergïen.

BELANGRIJKSTE BOEKEN:

- *Karl Marx's Theory of History: A Defense*, Oxford 1978
- *If You're an Egalitarian, How Come You're So Rich?*, Harvard University Press 2000
- *Rescuing Justice and Equality*, Harvard University Press 2008
- *Why Not Socialism?*, Princeton University Press 2009

VERANTWOORDELIJKHEID EN DURE VOORKEUREN

Gerald Cohen heeft zich uitgebreid beziggehouden met de rol die voorkeuren dienen te spelen in een rechtvaardige samenleving. De twee giganten van de hedendaagse politieke filosofie – John Rawls (1921-2002) en Ronald Dworkin (1931-) – beweren dat mensen zelf verantwoordelijk zijn voor hun voorkeuren en de doelen die ze nastreven. Cohen stelt daartegenover dat de meeste voorkeuren geen keuzes zijn. En als iets geen vrijwillige keuze is, dan is het moeilijk te verkopen dat iemand er zelf verantwoordelijk voor is. Stel dat je erg van linksdraaiende yoghurt houdt, dat je die al jaren eet en dat ze altijd betaalbaar is geweest. Als de prijs van linksdraaiende yoghurt ineens erg omhoog gaat word je de dupe van marktomstandigheden. Ineens kun je minder in je voorkeuren voorzien dan iemand die van rechtsdraaiende yoghurt houdt. Dat is toch niet eerlijk? Hieronder wat fragmenten uit het debat tussen Dworkin en Cohen.

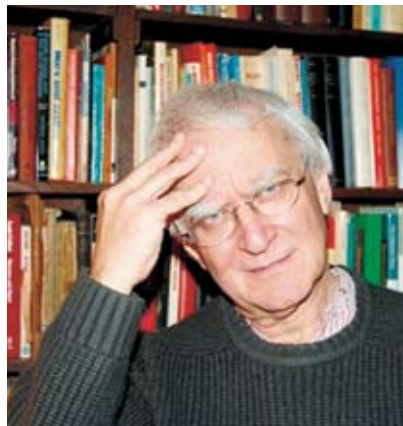
VOORKEUR VAN LOUIS

Stel je voor dat iemand (Louis) met opzet een bepaalde voorkeur of ambitie cultiveert die hij op dat moment nog niet heeft. De kosten hiervan zullen hoog zijn in die zin dat, als hij die voorkeur eenmaal gecultiveerd heeft, hij minder welzijn heeft dan voorheen. Tenminste als hij niet meer rijkdom vergaart. Het kan hierbij gaan om nieuwe voorkeuren voor voedsel en drank (zoals champagne). Of het kan gaan (wat meer voor de hand ligt) om voorkeuren voor sporten, zoals skiën, waar je pas plezier aan beleeft nadat je er een bepaalde vaardigheid in hebt gekregen; of om opera, waar een soortgelijk verhaal voor geldt; of om een leven dat is toegewijd aan kunst of ontdekkingsreizen of politiek. Kun je Louis dan extra middelen ontzeggen, middelen die moeten komen van mensen die minder dure voorkeuren hebben ontwikkeld (of simpelweg die de voorkeuren houden die ze al hadden) ... ?

Ronald Dworkin, *Sovereignty Virtue. The Theory and Practice of Equality*. Harvard University Press 2000, p. 49-50.

COHEN: VOORKEUREN, KEUZES EN VERANTWOORDELIJKHEID

In de mate waarin mensen inderdaad verantwoordelijk zijn voor hun voorkeuren zijn tekorten in welzijn

Gerald Cohen

geen kwestie van (on)rechtvaardigheid. Daarom moeten we alleen die welzijnstekorten compenseren die niet te herleiden zijn tot individuele keuzes. ... Ik behandel Louis in de praktijk net als Dworkin omdat, zoals Dworkin hem beschrijft, hij zijn voorkeur niet zomaar toevallig had: hij trainde zich daarin. Maar ook al weigeren zowel Dworkin als ik Louis' verzoek voor een speciale toelage, we baseren die weigering op verschillende overwegingen. Dworkin zegt: sorry Louis, voorstanders van gelijkheid financieren geen dure voorkeuren; terwijl ik zeg: sorry Louis, voorstanders van gelijkheid financieren geen dure

voorkeuren als mensen kiezen om die te ontwikkelen. ... Ik maak onderscheid tussen dure voorkeuren naar gelang degene die ze heeft daar redelijkerwijze verantwoordelijk voor gehouden kan worden. ... Dworkin's neiging om te compenseren voor pech die de middelen die iemand ter beschikking staan betreffen maar niet voor pech die de aard van zijn voorkeuren betreft is ongegrond. Mensen kunnen namelijk pech hebben niet alleen waar het een ongekozen verdeling van middelen betreft maar ook als het gaat om ongekozen gevoeligheden voor pijn en lijden en ongekozen dure voorkeuren. ... Per saldo heeft Dworkin het egalitarisme iets van onschatbare waarde meegegeven: hij heeft het krachtigste idee uit het arsenaal van anti-egalitair rechts verwerkt in het egalitarisme – het idee van keuze en verantwoordelijkheid.

Gerald Cohen, *On the Currency of Egalitarian Justice*, in: *Ethics* 99, 1989, pp. 906-44 (914, 923, 932 en 933).

COHEN: DE MORAAAL VAN DE MARKT

Zaken doen is onder andere een kwestie van mensen behandelen volgens een van de normen van de markt – de norm die zegt dat ze overtollig verklaard moeten worden als ze niet voldoende produceren om winstgevend te zijn, gegeven de vraag die er bestaat naar dat wat ze produceren. Natuurlijk komt dat ten goede aan de "efficiëntie", maar het corrumpeert ook de menselijkheid. Het bedrijfsleven verandert menselijke producenten in goederen. Maar hun werkgevers worden niet gespaard: "Want wat heeft een mens eraan als hij een wereld aan geld verdient maar zijn ziel verliest?" (Markus 8 vers 36)

Gerald Cohen, *If You're an Egalitarian, How Come You're So Rich?*, Harvard University Press 2000, p.181

RECHTSE IDEEËN, LINKSE UITKOMSTEN

Eén van de boeiende eigenschappen van Cohen was dat hij vaak politiek rechtse ideeën gebruikte om linkse uitkomsten te verdedigen. Het belang van keuze en het benadrukken van individuele verantwoordelijkheid tref je van oorsprong vooral aan in relatief conservatieve en liberale kringen. Socialisten en marxisten leggen meer de nadruk op de gemeenschap en onderlinge solidariteit. Cohen is op een gegeven moment ook individuele verantwoordelijkheid centraal gaan stellen in zijn ideeën over rechtvaardigheid. Verschillen in welvaart zijn volgens hem onproblematisch als ze terug te voeren zijn op verschillen in inzet als die verschillen vrije keuzes zijn. Maar de meeste van onze voorkeuren en behoeftes kiezen we niet. Als verschillen in voorkeuren en behoeftes leiden tot verschillen in welzijn dan is dat volgens Cohen onrechtvaardig. Hij ziet geen relevant verschil tussen iemand die een glutenintolerantie heeft en iemand die nou eenmaal een voorkeur voor rechtsdraaiende yoghurt heeft. Ze kunnen allebei extra kosten met zich meebrengen. Als dat zo is dan moeten mensen daarvoor gecompenseerd worden.

Eén van de bekendste voorbeelden in het debat over deze kwestie – het probleem van dure voorkeuren – gaat

over Louis die op een gegeven moment een voorkeur voor champagne heeft ontwikkeld. Dit voorbeeld komt van Ronald Dworkin. Die neemt niet voor niets een dergelijk voorbeeld (en een denkbeeldige persoon met een koninklijke naam). Als we aan champagne denken dan denken we al snel aan rijke mensen die het breed kunnen laten hangen en hun hand niet omdraaien voor een extra fles champagne. Cohen laat zich hierdoor niet in de luren leggen en beargumenteert dat in principe ook iemand als Louis voor compensatie in aanmerking komt. Dat geldt alleen niet als Louis bewust een voorkeur voor champagne heeft ontwikkeld. Zijn voorkeur is dan een keuze en hij is zelf verantwoordelijk. Binnen het type rechtvaardigheidstheorie waar Cohen aan heeft gewerkt, is er niets op tegen als je een verschil in uitkomst aan jezelf te danken hebt. Toch zijn er volgens Cohen omstandigheden denkbaar waarin iemand er niets aan kan doen dat hij een hekel heeft aan goedkope wijn en alleen blij wordt van dure champagne. Dan is zo iemand meer te vergelijken met iemand die een gluten-intolerantie heeft dan met een rijkard die aan verspilling doet. Cohen stelt dat we dan een goede reden hebben die persoon voor zijn dure voorkeuren te compenseren.

DE MARKT EN DE BIBLIOTHEEK

Achter Cohens analyse gaat een bepaalde opvatting over de markt schuil. Hij ziet de markt als een doorgaans efficiënt middel om vraag en aanbod samen te laten komen. De vraag op de markt voor een bepaald product wordt bepaald door de voorkeuren van mensen. Het is heel handig als producenten weten of mensen liever een LCD tv hebben dan een plasma tv. Dat kunnen ze min of meer afleiden uit de hoeveelheid producten die verkocht worden bij een bepaalde prijs en uit het effect dat een verandering in de prijs heeft. Als

producten de prijs zo bepalen dat zij er het meest aan verdienen dan worden ze in principe geprikkeld het efficiëntst te werken.

Natuurlijk is er op dit verhaal veel aan te merken. Maar om te begrijpen wat voor rol voorkeuren zouden moeten hebben in een rechtvaardige samenleving is het niet nodig om dergelijke complicaties aan de orde te stellen. In relatie tot het probleem van de dure voorkeuren is Cohens kernthese dat zelfs als de markt efficiënt is ze daarmee nog niet rechtvaardig is. De markt voorkomt verspilling. Maar de prijzen die op een markt totstandkomen, leiden niet zonder meer tot een rechtvaardige verdeling van welzijn en behoeftebevrediging. Om die te bereiken moet de overheid ingrijpen, bijvoorbeeld door mensen met dure voorkeuren financieel te compenseren.

Cohen zet zijn argumentatie kracht bij door middel van een analogie. Stel je bent lid van een bibliotheek. Je houdt erg veel van science fiction uit Kazachstan. En om de een of andere reden is science fiction uit Kazachstan relatief duur. Zou het niet oneerlijk zijn als jij meer moest betalen dan iemand die van de boeken van Dan Brown of J.K. Rowling houdt? In de praktijk is de prijs van een bibliotheekabonnement onafhankelijk van welke boeken je graag leest. Kennelijk vinden we met zijn allen dat je voorkeuren er niet toe doen. Volgens Cohen is dit omdat we het onrechtvaardig vinden dat sommige mensen de dupe worden van hun voorkeuren omdat die toevallig duur zijn. Vervolgens kun je je afvragen of het niet onrechtvaardig is dat toevallige voorkeuren wel een rol spelen bij producten die via de markt worden aangeboden. Cohen denkt dat het antwoord al in de vraag besloten zit: ja, dat is onrechtvaardig; we moeten de samenleving zo inrichten dat de uitkomsten meer lijken op die van een bibliotheek dan op die van een markt.

Frank Hindriks is universitair docent aan de faculteit wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij houdt zich daar bezig met rechtvaardigheid in een multiculturele samenleving.

HET OUDE LIEDJE

PAUL ULENBELT
SP-Tweede Kamerlid

Onze AOW-zomertour is leerzaam. In Hilversum, Deventer, Breda en Gorinchem vroeg ik honderden mensen om een handtekening te zetten voor het behoud van de AOW-leeftijd op 65. 60-plussers tekenen vrijwel direct. Bij de middengeneratie is het niet veel anders. Velen vertellen hoe zwaar het werk ze valt. Iedereen is ervan overtuigd dat het verhogen van de AOW-leeftijd naar 67 een “belachelijk”, “idioot”, “verwerpelijk” voorstel is. Het beeld op straat wijkt niet veel af van wat de enquêtes ons vertellen. Een grote meerderheid is tegen verhoging. Wat de enquêtes niet vertellen is de emotionele afschuw. De 65 jaar wordt gezien als een hele grote sociale verworvenheid die een einde maakte aan armoede onder ouderen. De 65 is een sociale norm waarbij je zonder discussie kunt stoppen met werken om te genieten van de jaren die je nog resten. De emotie blijkt uit verhalen over mensen die de 65 nu niet halen of niet gezond halen. Dan blijkt hoe heel veel mensen zich door de laatste werkzame jaren worstelen. De laatste kilometers van het werkende leven

vallen velen zwaar. Het verleggen van de finish roept heftige reacties op.

Bij jongeren onder pakweg de dertig jaar is die heftigheid afwezig. Niet bij alle. Jongeren waarvan vader of moeder in de bouw of in de zorg werken, zien dat 67 voor hun ouders te zwaar is. Veel jongeren hebben er nog niet eens over nagedacht. Heel logisch is dat. Op die leeftijd denk je niet aan je situatie over dertig of veertig jaar. Je diploma halen, werk vinden, een relatie opbouwen, huisvesting vinden, kinderen of niet en wanneer. Dat zijn grotere vraagstukken dan je situatie over veertig jaar.

Toch maken jongeren zich wel zorgen. Ze geloven Donner dat er over dertig jaar nog maar vijf werkenden zijn op twee gepensioneerden. Ze trappen in Donners denkfout. Het is waar dat er straks minder werkenden voor meer gepensioneerden moeten zorgen. De keerzijde is dat er voor minder kinderen hoeft te worden gezocht. De middengeneratie heeft in elke samenleving voor de ouderen en de jongeren moeten zorgen. Traditioneel waren er meer kinderen om voor te zorgen dan ouderen. Het is niet uitgerekend maar ik schat dat de kosten en inspanning die de maatschappij levert om kinderen op te voeden, te onderwijzen en eten te geven groter zullen zijn dan de kosten en inspanning om onze ouderen te onderhouden. Daar komt nog bij dat ouderen via pensioenen gespaard hebben en dus niet drukken op de middengeneratie. Terecht geeft het rapport van het wetenschappelijk bureau van de SP dan ook aan dat je niet alleen naar het aantal oudere niet-werkenden ten opzichte van de beroepsbevolking moet kijken, de grijze druk, zoals statistici dat noemen, maar

ook naar het aantal kinderen en jongeren dat niet werkt, de groene druk. Cijfers tonen aan dat de som van de grijze en groene druk nauwelijks verandert. Donner zwijgt daarover.

De grootste denkfout van Donners propagandisten is dat vijf werkenden niet voor twee gepensioneerden zouden kunnen zorgen. Door technische vindingen is de afgelopen decennia de productiviteit ongelofelijk gestegen. Ooit werkten de meeste mensen in de landbouwsector. Dat was nodig om iedereen te kunnen laten eten. Tegenwoordig is de landbouw een heel kleine sector. En toch is er genoeg eten. Zelfs veel meer dan vroeger. De productiviteit zal blijven toenemen, we zullen met steeds minder mensen steeds meer kunnen voortbrengen.

Waarom dan al die heisa over de 67? Waarom nemen de coalitiepartijen en de VVD dan opeens afstand van hun verkiezingsprogramma? Het antwoord is de Lissabonstrategie. In 2000 hebben de Europese regeringsleiders afgesproken dat de EU beter moet concurreren met de VS. Daar maken ze lange dagen en hebben weinig pensioen. Concurrentie vindt vooral plaats op loonkosten. Als je veel mensen op de arbeidsmarkt hebt, drukt dat de lonen. Als mensen doorwerken hoeft de werkgever minder pensioenpremie te betalen. Het is het oude liedje. De bazen willen een groter stuk van de taart. Werkende mensen moeten inleveren. Geld. Vrije tijd. En liefst beide.

In januari 2000 zeiden de topindustriëlen van Europa het al: verhoog de pensioengerechtigde leeftijd. Het is maar dat je weet uit welke koker het verhogen van de AOW-leeftijd komt.